

פרק ק. חודש אלול הרחמים והסליחות

ב. **נוהגים** קהלות הספרדים לקום באשמרת לומר סליחות ותחנונים מראש חודש אלול ואילך עד יום הכפורים. **ומנהג** הספרדים בירושלים לתקע שופר באמירת י"ג מדות שבסליחות (תשר"ת), **ובקדיש** תתקבל שבסיום הסליחות לפני "תענו ותעטרו" (עשרה קולות). ואם מפריע הדבר למנוחת ילדים ואנשים עמלים ועקרות בית, ראוי לבטל המנהג ויתקעו אחרי התפלה (רט-א).

ג. **מנהג** האשכנזים אינו כן, אלא מראש חודש אלול ואילך מתחילים לתקע בשופר אחר תפלת שחרית, ויש מקומות שתוקעים גם בערבית, וביום ראשון שלפני ראש השנה עומדים באשמרת לומר סליחות. ואם חל ראש השנה ביום שני או שלישי, מתחילים מיום ראשון בשבוע שלפניו (רט-א).

ו. **סליחות** ותחנונים צריך לאמנם בנחת ובמתון ובכונה, ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכונה. וכשאומר י"ג מדות יש לברע בדכתיב: "וימהר משה ויקרא ארצה". ומיהו אין לברע (ממש) אלא ישוח קצת. ויפסיק אחר אמירת ויקרא בשם, ה' וגו'. וכן יפסיק בין ה', ה'. וי"ג מדות צריך לאמנם בעמידה (רט-ו). ושם הארכנו במבוא לסעיף ו בביאור י"ג מידות, מעלתן והכוונה הראויה להם).

ז. אין היחיד רשאי לומר י"ג מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, שהם דבר שבקדשה, אבל לאמנם דרך קריאה בעלמא בנגון ובטעמים כקורא בתורה רשאי. אך הטוב ביותר על דרך האמת להמנע לגמרי מאמירתם ביחידות, ושב ואל תעשה עדיף (רט-ז). וכן הבקשות שהן בלשון תרגום אין ליחיד לאמנם, ולכן כשאין מגזן בבית הכנסת ידלגו תחלת הסליחות ויתחילו מ"אלקינו ואלקי אבותינו, אל תעש עמנו כלה", שהוא פתיחה לודוי, וימשיכו באמירת כל הסליחות שבלשון הקדש עד שיבוא מגזן. ואז יאמר "אשרי", קדיש וכל מה שדלג מתחלת הסליחות ומהבקשות שבארמית. ולא כמו שנוהגים לומר אנשי אמונה ותמהנו בלבד ומותרים על אמירת י"ג מדות, כי הם עקר הסליחות (רט-ח).

פרק קב. ראש השנה- סדר היום ותפילותיו

תקיעת שופר

ח. פתב הרמב"ם: אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב היא, רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם, אתם השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתן בהכל וריק אשר לא יועיל ולא יציל. הפיטו לנפשתיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם. יעזב כל אחד דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה (מתוך המבוא לפרק ריב, ושם כתבנו עוד עשרה רמזי טעמים למצות תקיעת שופר).

תפלת מוסף

יח. תפלת מוסף של ראש השנה מרפכת משלש ברכות ראשונות ושלש אחרונות ככל התפלות, ובמרפזה שלש ברכות: "מלכיות", "זכרונות" ו"שופרות". תכנן של שלש ברכות אלה הם שלשת היסודות העקריים שעליהם נשענת כל אמונת בית ישראל. ברפת "מלכיות" מבססת את האמונה במציאות ה' ומלכותו בעולמו. ברפת "זכרונות" מבססת האמונה בהשגחת ה' בעולמו. וברפת "שופרות" מבססת את האמונה במתן תורה ובגאלת ישראל האחרונה (מתוך המבוא לפרק ריג).
11/08/2018

פרק קד. יסודות התשובה ועיקרי הלכותיה

א. כל מצוות שבתורה, בין עשה בין לא-תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא. ודווי זה הוא מצות עשה מן התורה (רטו-א). עקרו של דווי: "אנא השם חטאתי, עויתי ופשעתי לפניך ועשיתי כך וכן, והרי נחמתי ובשתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה". זהו עקרו של דווי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משבח (רטו-ב).

ב. בזמן הזה שאין בית-המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העברות, אפלו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו שום דבר מרשעו. ועצמו של יום-הכפורים מכפר לאלה השבים בתשובה (רטו-ד).

ג. החובל בחברו והמזיק ממנו, אע"פ ששלם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזאת לעולם (רטו-ג).

ד. איזו היא תשובה גמורה? זה שפא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו, ופרש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשולון פח. כיצד? הרי שפא על אשה בעברה, ולאחר זמן נתיחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה, ופרש ולא עבר, זהו בעל תשובה גמורה. ואם לא שב אלא בימי זמנותו. אע"פ שאינה תשובה מעלה. מועלת היא ובעל תשובה הוא. אפלו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עוונותיו נמחלין (רטו-ה).

יא. ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסק במצוות מראש השנה עד יום-הכפורים יותר מכל השנה, ונהגו כלם לקום בלילה בעשרת ימים אלו ולהתפלל בבתי-פנסיות בדברי תחנונים ובכבושין עד שיאור היום (רטו-יח).

יג. גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה ומקרבת את הרחוקים. אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משקץ, מרחק ומתעב, והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד (רטו-כג). אמש היה מבדל מה' אלהי ישראל, צועק ואינו נענה, ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו, והיום הוא מדבק בשכינה, שנאמר: ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום (רטו-כד).

פרק קו. דיני תענית יום הכיפורים

דין קטנים

ח. קטן בריא בן תשע שנים שלמות (רוצה לומר שמלאו לו תשע שנים לפני יום הכפורים), מחנכים אותו לשעות. כיצד? הנה רגיל לאכל בשעה שבע בבקר, מאכילים אותו בשמונה. הנה רגיל בשעה שמונה, מאכילים אותו בתשע. לפי כח הבן מוסיפים לענות אותו בשעות. והוא הדין לקטנה הבריאה. אבל לפני תשע שנים שלמות מאכילין אותו בדרך כלל יום ואין לענותו כלל כדי שלא יבוא לידי סכנה, ואפלו רוצה להחמיר על עצמו מוחין בידו (ריז-ח).

ט. בן אחת-עשרה שנה שלמות, בין זכר בין נקבה, מתענים ומשלימים מדברי סופרים כדי לחנכם במצוות. ויש אומרים שאין צריך להשלים מדרבנן כלל ויש לסמוך עליהם בנער פחוש ואינו חזק להתענות. ולפי זה בבריא וחזק ובטוחים שהתענית לא תזיק לו כלל יתענה, ואם לאו יתענה לשעות ולכל היותר עד חצות (ריז-ט).

י. בת שתים-עשרה שנה ויום אחד ובן שלש-עשרה שנה ויום אחד הרי הם בגדולים לכל המצוות ומשלימים מן התורה (ריז-י).

פרק קט

ליל חג הסוכות ומצות ישיבת ספה

א. ^{11/08/2018} ערב סוכות לא יאכל מחצות ואילך כדי שיאכל בספה לתאבון, כי אכילת **כזית** פת בספה בליל ט"ו בתשרי היא חובה וכמו שנבאר לקמן. ויש מקלין שאין לאטר אלא משעה רביעית (2.00 לפי שעונים), ובשעת הצורך אפשר לסמוך על-דעתם (רכא-ב). ויש להרבות בצדקה בערב סוכות ויסוד הדברים בחכמת האמת (רכא-א).

ב. ^{11/08/2018} סדר הקדוש: יין קדוש וספה ואח"כ זמן (שהחנינו), לפי שהזמן חוזר על קדוש היום ועל מצות ספה. ויכון **בברכת שהחנינו** לפטר גם מצות ספה. אם לא ברוך שהחנינו בלילה יכול לברכה כל שבועה אפלו בשוק. אבל בליל יום-טוב שני (בחזון לארץ) אומר קדוש וזמן ואח"כ ברכת ספה, שברכת הזמן אינה חוזרת אלא על קדשת היום בלבד (רכא-ו).

ג. כבר נתבאר לעיל בפרק סג סעיף ה **שמנהג** קהלות אשכנז לקדש מישב. אך **למנהג** קהלות הספרדים שנהגו לקדש בליל שבת ויום-טוב מעמד, אחר שיברך "לישב בספה", ישב. ויש מי שכתב שבקדוש של יום שנוהגים גם הספרדים לקדש מישב, בחג הסוכות טוב ויפה לקדש מעמד כדי לברך ברכת "לישב בספה" מעמד, ודומני שאין נוהגים כן. ובכל ימי החג בשבת וביום טוב שיש קדוש, מברך "לישב בספה" אחר הקדוש (רכא-ז). ובשאר הימים מברך על הספה לפני ברכת המוציא, אבל עתה נוהגים קהלות הספרדים לברך אחר ברכת המוציא לפני שיתעם. ובכל פעם שמברך "לישב בספה" רצוי שיברך מעמד ואחר כך ישב (רכא-ח).

ד. אכילה בספה בליל יום-טוב הראשון חובה. ולפחות חייב לאכל **כזית** פת, וראוי **להדר** לאכל שעור כביצה, שהוא שעור המחייב אכילה בספה כל שבעת הימים כמו שנבאר להלן. וראוי לאכלו תוך שעור כדי אכילת פרס (שמונה דקות) וללא לפתן אם אפשר לו. ולא יאכל עד שיהיה ודאי לילה, ויכון לשם **מצות-עשה** באכילתו (רכא-ט). הכול נלמד מדין מצה ט"ו ט"ו ממצות, ושם הארכנו). ודין ברכת המזון בליל יום-טוב ראשון של סוכות בארנו לעיל פרק פח סעיף לה. וכן דין ברכת המזון בשאר ימי החג שם סעיף לו.

מצות ישיבת ספה

ה. פיצור מצות ישיבת ספה? שיהא אוכל ושותה ודר בספה כל שבועת הימים בין ביום בין בלילה, בדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. וכל שבועת הימים עושה אדם ביתו עראי וסכתו קבע (רכא-יג). אפלו שיחת חברים ישוחח בספה, אך ימנע מדברי חל וכל שפן לשון הרע ורכילות שאסורים בכל מקום, ויעסק בה בדברי קדשה ותורה (רכא-יד).

ו. עתה נוהגים שאין מברכים על הספה אלא בשעת אכילת קבע בלבד, ומתפונן לפטר כל אכילת עראי שיאכל וכן ישיבה ושנה עד הסעודה הבאה. ומה היא סעדת קבע המחייבת ישיבה בספה וברכה? שנוי במחלקת וחלוקי דינים רבים, וסבום כל האמור הוא כף:

אין לברך "לישב בספה" אלא כאשר סועד בלחם כשעור כביצה (חמשים וששה גרם) או כאשר קובע סעדתו על פת הבאה בכיסנין, הינו עוגות, עוגיות וכדומה, כשעור ארבע ביצים (מאתים עשרים וארבעה גרם). ועל זה חייב גם בברכת המוציא ונטילת ידים, וכן אטריות וכדומה, תבשילים מחמשת מיני דגן כשעור ארבע ביצים, חייב בברכת "לישב בספה", ופשוט שאסור לאכלם מחוץ לספה.

עוגות, אטריות ודומיהן, פחות משעור כביצה (56 גרם) אין צריך ספה. משעור כביצה עד שעור ארבע ביצים (מחמשים וששה גרם עד מאתים עשרים וארבעה), נכנס למחלקת גדולי הפוסקים וטוב שלא יעשה כן, ועל-כל-פנים חייב בישיבת ספה אך לא יברך "לישב בספה".

פרות וירקות, בשר ודגים וכדומה, אף אם קובע סעודה עליהם אין לברך "לישב בספה" כלל, ואם רוצה רשאי לאכלם גם מחוץ לספה.

בשבת וביום-טוב יש סוברים שאף אכילת עראי חייבת בספה ששבת קובעת, ולכן יזהר בשבת לא לאכל אכילת עראי מחוץ לספה אך לא יברך לישב בספה. המהדר שלא לטעם מאומה אפלו לא שתית מים מחוץ לספה, **הרי זה משבח** (רכא-טז).

הזִכָּרֹת הַגָּשָׁמִים

א. מתחילים להזכיר בברכה שניה "משיב הרוח ומוריד הגשם" בתפלת מוסף של יום-טוב האחרון של חג הסוכות, ואין פוסקים עד תפלת מוסף של יום-טוב הראשון של פסח, כדי שיצאו המועדות בטל מפני שהטל יפה לעולם (נח-ו).
ב. אם אמר "משיב הרוח" (בלבד, ללא הזכרת גשם) בימות החמה, או שלא אמרו בימות הגשמים, אין מחזירין אותו. וכן בטל: אם הזכירו בימות הגשמים או לא הזכירו בימות החמה אין מחזירים אותו, לפי שאין טל ורוחות נעצרים לעולם (נח-ז).

לכתחילה

בדיעבד

ג. מנהג בני ספרד להזכיר בימות החמה "מוריד הטל", ומנהג בני אשכנז שאינם מזכירים טל כלל, רק אומרים "רב להושיע מכלכל חיים בחסד" (ויש תוצאות בהלכה למנהגים אלו כפי שנבאר להלן) מהטעם שנתבאר בפסעיף הקודם (נח-ח).
ד. אם אמר "מוריד הגשם" בימות החמה מחזירים אותו, מפני שהוא סימן קללה, וחוזר לראש הברכה. ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה, כי שלש הברכות הראשונות דינן בברכה אחת לענין טעות, לפי שמהותן אחת — סדור שבחו של מקום (וכן הדין בשלש הברכות האחרונות שגם מהותן אחת — הודיה למקום). ואפלו במקום שצריכים גשם בימות החמה, אם הזכיר גשם במקום טל, מחזירים אותו (נח-ט).

ה. טעה בימות הגשמים ולא אמר "מוריד הגשם", אם עדין לא הגיע לסיום הברכה, יזכיר בכל מקום שירגיש בטעותו, כי כל הברכה היא מקום מתאים להזכרה בדיעבד. וטוב להמשיך אחרי ההזכרה מכלכל חיים בחסד וכו'.

בדיעבד

ואם כבר אמר "ברוך אתה ה'" ואז נזכר שלא אמר "מוריד הגשם", יסיים למדני חקיד פקורא פסוק בתהלים, ויחזור לתחלת הברכה "אתה גבור".
ואם כבר סיים כל הברכה ואמר "מחיה המתים". אבל טרם התחיל בברכת "אתה קדוש", אין צריך לחזור אלא אומר במקומו "משיב הרוח ומוריד הגשם" וממשיך בתפלתו "אתה קדוש", שכל זמן שלא התחיל בברכה שאחריה עדין לא נקרא סיום גמור לענין חזרה. ואם גם התחיל ברכת "אתה קדוש" ואחר כך נזכר שלא אמר "מוריד הגשם", חוזר לתחלת התפלה, מהטעם שנתבאר בפסעיף הקודם. וכל זה כשלא הזכיר טל, אבל אם הזכיר טל במקום גשם, אין מחזירין אותו אם כבר סיים הברכה; אף אם לא סיים עדין, יחזור להזכיר גשם.

מעשה: לבני ספרד, שאומרים בימות החמה "מוריד הטל", אם פן באשר טועים בחרף, הינו שאומרים "מוריד הטל" במקום "מוריד הגשם", אין צריכים לחזור מעולם בחרף. וכל פרטי ההלכות שבפסעיף זה נחוצים לבני אשכנז, שטעותם בימות הגשמים היא שאין מזכירים כלום, כפי ששגור בפיהם בימות החמה (נח-י).

- ו. נסתפק בימות החמה אם הזכיר "מוריד הגשם" או לאו, או שנסתפק בימות הגשמים אם הזכיר "מוריד הגשם" (למנהג בני אשכנז שאין נוהגים להזכיר "טל" בימות החמה, ועתה הלא לא הזכיר כלום) — עד שלשים יום בחזקת שטעה וחזור; לאחר שלשים יום אינו חוזר (נח-יא).
- ז. אם ביום ראשון של פסח יאמר ברבית "אתה גבור" עד "מוריד הטל" תשעים פעמים כנגד שלשים יום, שאומר אותו שלש פעמים בכל יום, אז משם ואילך, אם אינו זוכר אם הזכיר גשם, הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם ואינו צריך לחזור. וכן הדין לבני אשכנז, אם אמר מתחלת "אתה גבור" עד "מכלכל תיים" מבלי להזכיר "משיב הרוח ומוריד הגשם" כפי שנהג בימות הגשמים, וכן אם אמר בשמיני עצרת תשעים פעם "אתה גבור" עד "מוריד הגשם", אם יסתפק אחר כך אם הזכיר או לאו, חזקה שלא טעה (נח-יב).

פרק יח

שאלת גשמים

- א. משבצה ימים במרחשון שואלים את הגשמים בברכת השנים. במה דברים אמורים? בארץ ישראל, אבל בסוריה ומצרים ובמקומות הסמוכים לאלו והדומים להם שואלים את הגשמים ביום ששים אחר תקופת תשרי, לפי שהם מקומות נמוכים ואין צריכים מטר כל כך. ושואלים עד תפלת מנחה של ערב יום-טוב הראשון של פסח (ועד בכלל) ומשם ואילך פוסקים מלשאל (נח-יז).
- ב. בסדורי בני ספרד נסח הברכה בימות החמה הוא "ברכנו", ובימות הגשמים "ברך עלינו", וכך ראוי ע"פ חכמת הגסטר. אף הנוהגים לומר תמיד "ברך עלינו" ומוסיפים בימות הגשמים "ותן טל ומטר", יש להם כמובן על מה שייסמכו (נח-יז).
- ג. יחידים הזקוקים למטר בימות החמה, ואפלו עיר שלמה, או אפלו מדינה אחת כלה, אין שואלים בברכת הגשמים, אלא ישאלו בברכת "שומע תפלה". וכך נוהגים קהלות ישראל בארצות הזקוקות לגשמים בין פסח לסכות (נח-יט).
- ד. בארצות שהגשם מזיק להם בתקופה שבין סכות לפסח, לא ישאלו טל ומטר באותה תקופה. אף במקומות שהגשם אינו מזיק בתקופה זאת, אף שאין בו צורך ישאלו טל ומטר (נח-כ).

ה. תִּירִים מְחוּץ-לָאָרֶץ, הַנִּמְצָאִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שׁוֹאֲלִים בְּשִׁבְעָה בְּמִרְחָשׁוֹן כִּבְנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שָׁפֵן גַּם הֵם צָרִיכִים לַחֲיֵי שְׁעָה בְּאוֹתוֹ זְמַן הַנִּמְצָאִים בְּאֶרֶץ. וְכֵן בְּנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים בְּחוּץ לָאָרֶץ בְּמִרְחָשׁוֹן אֵינָם שׁוֹאֲלִים, שְׂדֵינָם יְחִידִים לָהֶם וְאֵין הַיְחִיד שׁוֹאֵל כְּמִבְאָר בְּסֻעִיף ג' (נח-כא).

ו. בֶּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִתְחִיל בּוֹ בְּמִרְחָשׁוֹן לְשׂאֵל טַל וּמָטָר כְּדִינוֹ, וְאִחֲכ"כ יֵצֵא לְחוּץ לָאָרֶץ, וְעֵדִין נִשְׁאָרוֹ יָמִים רַבִּים עַד יוֹם שִׁשִּׁים לַתְּקוּפָה שֶׁהוּא זְמַן שְׂאֵלַת בְּנֵי חוּץ לָאָרֶץ, יִמְשִׁיךְ לְשׂאֵל כִּבְנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְבַל יֵשִׁים עֲצָמוֹ לְשִׁחּוּק (נח-כב). וּבִלְאוֹ הַכִּי דַעַת כְּמָה מַגְדוּלִי הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁלֹּא נֹאמַר שִׁשִּׁים לַתְּקוּפָה אֲלֵא לְבָבֵל וְהַדּוּמּוֹת לֵה שֶׁנִּזְכְּרוּ בְּסֻעִיף א. אֲבָל בִּשְׂאֵר מִקּוּמוֹת שׁוֹאֲלִים בְּשִׁבְעָה בְּמִרְחָשׁוֹן כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהַמֵּאִירִי כֹתֵב שֶׁכֵּן נִהְגוּ לַמַּעֲשֶׂה בְּמִקּוּמוֹ).
אֲדוּר הַחֲכָמָה

ז. גַּם תִּיר בֶּן חוּץ לָאָרֶץ שֶׁהִתְחִיל לְשׂאֵל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁבְעָה בְּמִרְחָשׁוֹן (כְּמִבְאָר לַעִיל סֻעִיף ה) וְיֵצֵא לְמִקּוּמוֹ, וְעֵדִין נִשְׁאָרוֹ יָמִים רַבִּים עַד זְמַן שְׂאֵלַת בְּנֵי חוּץ לָאָרֶץ, יִמְשִׁיךְ לְשׂאֵל כִּבְנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (נח-כג).
ח. אִם שְׂאֵל מָטָר בִּימּוֹת הַחֲמֵה מְחֻזְרִין אוֹתוֹ. אִם לֹא שְׂאֵל מָטָר בִּימּוֹת הַגִּשְׁמִים מְחֻזְרִין אוֹתוֹ, אַע"פ שֶׁשְׂאֵל טַל, אֲבָל אִם שְׂאֵל מָטָר וְלֹא טַל אֵין מְחֻזְרִים אוֹתוֹ (נח-כד), שֶׁמִּנִּיעַת הַגִּשְׁמִים בִּימּוֹת הַגִּשְׁמִים וְיִרְדָּתָם בִּימּוֹת הַחֲמֵה גּוֹרָמִים נֶזֶק לְעוֹלָם (שם כְּמִבְאָר).

ט. אִם אָמַר "בְּרִכְנוֹ" בִּימּוֹת הַגִּשְׁמִים (לְפִי סְדוּרֵי בְּנֵי סְפָרַד), אוֹ שֶׁלֹּא אָמַר "וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה" (לְפִי סְדוּרֵי בְּנֵי אֶשְׁכְּנֹז), כָּל זְמַן שֶׁלֹּא סִיִּם הִבְרָכָה אוֹמַר "וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה" וְכו'. וְאִם סִיִּם כָּל הַבְּרָכָה אוֹמַר מִיָּד "וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה" בְּלִי חֲתִימָה (הֵינּוּ בְּלִי לְסִיִּם "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים") וּמִמְשִׁיךְ "תִּקַּע בְּשׁוֹפָר", שֶׁכָּל זְמַן שֶׁלֹּא הִתְחִיל בְּבִרְכָּה שְׂאֲחֲרִיָּה עֲדִין לֹא נִקְרָא סִיִּים גָּמוּר לְעֲנִין חֲזָרָה. וְאִם הִתְחִיל "תִּקַּע", יִמְשִׁיךְ בְּתַפְלָתוֹ וְיִשְׂאֵל בְּבִרְכַּת "שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה": כְּשִׁנִּיעַ לְ"חֲנֻנוּ וְעֲנֻנוּ וְשִׁמְעַתְּ תַּפְלָתֵנוּ", יֹאמַר שֶׁם "וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה" בְּלִי חֲתִימָה. וְאִם סִיִּם בְּרַכַּת "שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה", יִשְׂאֵל שֶׁם "וְתֵן טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה" בְּלִי חֲתִימָה וּמִמְשִׁיךְ "רְצָה".

וְאִם כָּבֵד הִתְחִיל "רְצָה" וְאִחֲכ"כ נִזְכָּר, יִחְזֹר לְבִרְכַּת "בְּרוּךְ עֲלֵינוּ" וּמִמְשִׁיךְ מִשֶּׁם כָּל הַתְּפִלָּה עַל הַסֵּדֶר. וְכֵן יַעֲשֶׂה כָּל זְמַן שֶׁנִּזְכָּר לְפָנֵי סִיִּים הַתְּפִלָּה. וְאִם סִיִּים תַּפְלָתוֹ, וְהִיא אֲמִירַת "יְהִי לְרָצוֹן" בְּפֶעַם הַשְּׁנִיָּה, אַחֵר "אֱלֹקֵי נֹצֵר", אֵף שֶׁעֲדִין לֹא פָּסַע שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת חוּזֵר לְהַתְּפִלָּל שְׁנִית (נח-כה).

י. נִסְתַּפֵּק אִם שְׂאֵל "טַל וּמָטָר" אוֹ לֹא, אִם אַחֵר שְׁלֹשִׁים יוֹם אֵינוֹ חוֹזֵר, וְאִם תּוֹךְ שְׁלֹשִׁים דִּינוֹ כְּמִי שֶׁלֹּא שְׂאֵל וְחוֹזֵר כְּסֵדֶר שְׁנִיתָבֵאֵר בְּסֻעִיף הַקּוּדָם (נח-כו).
אֲדוּר הַחֲכָמָה

פרק קכח

הלכות צדקה

11/08/2018

א. חובה להזהר במצות צדקה יותר מכל מצוות עשה (רנו-א). ולעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע נגדם מהצדקה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום. וכל המרחם על העניים מרחמים עליו מן השמים (רנו-ב). כל הנותן צדקה לעני ופניו כבושות בקרקע, אפלו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה, ומדבר לו דברי תחנונים ונחומים (רנו-ד). ואם אין לו לתת לו כלום, יפייסוהו בדברים (רנו-ה). הכופה אחרים לתן צדקה שכרו גדול משכר הנותן (רנו-ו).

ב. הצדקה המעלה ביותר היא המחזיק ביד ישראל שמטה ידו ונותן לו מתנה או הלואה כדי שלא יצטרך לבריות. והרצה לקיים מצות צדקה בתקנה נותן לקפה של צדקה, ואינו יודע למי נתן, והעני אינו יודע ממי קבל. ולא יתן אדם לקפה של צדקה אלא אם כן יודע שהמנה נאמן וחסם ויודע להנהיג פשוטה (רנו-ח).

פרק קנט

הלכות הלואה

א. מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. יכול רשות, תלמוד לומר: העבט תעביטנו וגו'. ומצוה גדולה היא מן הצדקה, שזה כבר נצרך לשאל וזה עדין לא הגיע למדה זו. והתורה הקפידה על מי שיימנע מלהלוות לעני שנאמר: ורעה עינך באחיק האביון וגו'.
ב. מצוה להקדים הלואה ישראל בתנם להלואת עכו"ם ברבית.

ג. **מצות עשה** להלוות לעניי ישראל, והיא מצוה גדולה יותר מהצדקה. וקרובו עני קודם לעניים אחרים, ועני עיר קודמים לעניי עיר אחרת. ואפלו עשיר שצריך ללוות, מצוה להלוותו לפי שעה ולהנותו אף בדברים וליעצו עצה ההוגנת לו.

ד. עני ועשיר, עני קודם. ועל-כל-פנים הכל לפי הצרך, שאם העני רוצה ללוות כדי לקנות דבר של מותרות שאפשר להתקיים בלעדיו, והעשיר זקוק באותה שעה לתשלום חוב כדי שלא יבוא לידי בושה ואכזבן אמו, ודאי שעשיר קודם, שהוא כעני באותה שעה.

ה. כל הנוגש העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו, עובר בלא-תעשה, שנאמר: לא תהיה לו כנשה.

ו. **אסור** לאדם להראות עצמו לבצל חובו בזמן שידע שאין לו, אפלו לעבר לפניו שלא יפחידו או יכלימו אע"פ שאינו תובעו, ואין צריך לומר אם תבעו. וכשם שאסור לזה לתבע כך אסור ללווה לכבש ממון חברו שפידו ולומר לו: לך ושוב, והוא שיש לו, שנאמר: אל תאמר לרעה לך ושוב. וכן אסור ללווה לקח הלואה ולהוציאה שלא לצורך ולאבדה עד שלא ימצא בעל חוב מאין יגבה. אע"פ שהמלווה עשיר גדול. והעושה כן רשע הוא, שנאמר: לזה רשע ולא ישלם. וצווי חכמים: יהי ממון חברך חביב עליך כשלך.

פרק קיג

הלכות חנפה

- ב. ימי חנפה **אסורים** בהספד ובתענית, ואין מספידין בהם אלא חכם בפניו (בשעת ההלוויה), ואין מתענים בו יום שמת בו אב או אם. והנוהגים לבקר בבית הקברות ביום פקדת השנה יקדימו הבקור לפני חנפה. אבל על קברות הצדיקים מותר להשתטח (רכו-ד). והמתענה תענית חלום בחנפה חייב להתענות תענית לתעניתו אחרי חנפה כדין שבת (רכו-ה).
- ג. רבוי הסעדות בחנפה הן סעדות הרשות, ואם אומרים בהם זמירות ושכחות ודברי תורה, נחשבות סעדות מצוה (רכו-ו).
- ד. נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להן. ויש אומרים שגם אנשים צריכים להמנע ממלאכה באותה שעה. ושעור האסור הוא חצי שעה (רכו-ז). וראוי לנשים לזהר לא לעשות פביסה ומעשה מחט וכן שאר מלאכות ביום ראשון ואחרון של חנפה וכל שכן בראש חודש, ונשים שפרנסתם במלאכות אלה אין להחמיר (רכו-ח).

הדלקת הנרות

- ז. **מצות** נר חנפה להניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. ואם גר בעליה (קומה עליונה) שאין לו פתח פתוח לרחוב, מניחו בחלון או במרפסת הסמוכים לרחוב. ומצוה לעשות פנס זכוכית ולהניחם במקום שיראו לעוברים ושבים. בשעת ספנה שגזרו שלא לקים מצוות מניחו על שלחנו ודין (רכו-ה).
- ט. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנפה, ושמן זית **מצוה מן המבחר**. ונהגו להדליק בנר שערה, כי אורו נון וצלול. ואין יוצאים ידי חובה באור החשמל להדלקת נר חנפה (רכו-ז).

יג. מדליקים גר חנכה בבית-הפנסת ומברכים עליו לפרסם הנס (רכז-ל). ואין אדם יוצא בנרות בית הפנסת, ואפלו השליח-צבור עצמו צריך להדליק בביתו. ומכל מקום לא יחזור לברך **שהחנינו** בביתו אם לא שמדליק להוציא אשתו ובני ביתו. ואם הדליק תחלה בביתו ואח"כ מדליק בבית-הפנסת, יברך גם ברכת **שהחנינו** (רכז-לא).

יד. **ונוהגים** להדליק בבית-הפנסת בין מנחה למעריב (רכז-לב). ובערב שבת **המנהג** הנכון הוא להדליק אחר מנחה, ומודיעים מראש שמתפללים מנחה גדולה והכל מדליקים בביתם גר חנכה קדם גר שבת. ואין לברך על הדלקת נרות בבית-הפנסת אלא במנין עשרה בלבד, ובערב שבת שהשעה דחוקה ואין מנין בבית-הפנסת בשעת ההדלקה, נחלקו הפוסקים לענין הברכה, וספק ברכות להקל ולא יברכו (רכז-לה).

טו. במוצאי שבת מדליקים גר חנכה בבית-הפנסת לפני הבדלה, ובבית נחלקו **המנהגים**, והמנהג המבחר הוא פמנהג ירושלים, להבדיל תחלה ואח"כ להדליק (רכז-יח). ואין מבדילין על גר חנכה לפי שאין נהנין לאורו, ואין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו (רכז-יז).

טז. מנהג ירושלים להדליק נרות חנכה גם ביום בבית-הפנסת בלא ברכה. לפני אמירת "ארומקד" שבזמירות, דגמת נרות המקדש (רכז-לה).

יז. גר חנכה בבית-הפנסת מניחו בכתל דרום בנרות המנורה שבמקדש ומסדרן ממזרח למערב. והמדליק עומד אחוריו לדרום ופניו לצפון (רוצה לומר בין הכתל למנורה) ומתחיל מימינו שהוא הנר הסמוך לארון הקדש ומוסיף והולך ומתחיל מהשמאל ופונה לימינו. אבל מנהג הספרדים שהמדליק עומד כנגד המנורה ופניו לדרום ומדליק דרך ימין ממזרח למערב (רכז-לו).

יח. גר חנכה שמדליקים במסבות מצוה, כבר נפוץ המנהג שלא לברך עליו (רכז-לז. ועיין היטב שם בהערה).

החייבים בהדלקה

כא. אשה חייבת בגר חנוכה ומוציאה כל בני הבית בהדלקתה. ואדם שפבר הדליק וברך, יכול לחזור ולברך ולהוציא אשה, בין שהוא ידליק בשבילה ובין שהיא תדליק, כיון שהיא חייבת (רכז-כא).

כב. סומא חייב בהדלקה, ואם הוא בבית שאחרים מדליקים ישתתף עמם. ואם נשוי אשתו מדלקת עליו. ואם שרוי ביחידות יבקש מאחרים שיסייעוהו בהדלקה, אבל לא יברך (רכז-כב).

כג. קטן שהגיע לחנוכה צריך להדליק. לפי **חננהגים** להדליק גר אחד לכל בני הבית, מדבר איפוא בקטן שיש לו בית בפני עצמו, ומדליק ומברך כיון שהגיע לחנוכה. ו**חננהגים** שכל אחד מבני הבית מדליק לעצמו, פשוט שקטן שהגיע

לחנוכה מדליק ככל בני הבית ומברך. אבל אינו יכול להוציא גדולים בברכתו (רכז-כג).
כד. קהלות הספרדים **נוהגים** שבעל הבית מדליק את גר החיוב, ואת יתר גרות ההדור נותן לבניו ולבנותיו הקטנים שהגיעו לחנוכה. והגר הנוסף (השמש) יכול להדליק גם קטן שלא הגיע לחנוכה לחבב עליהם המצוות ולחנכם (רכז-כד).
(* ויש נוהגים לפי הגר"א להתחיל תמיד מן הגר הראשון שהוא עקר המצוה ולא בגר התוספת).

כה. אורח, וכן כל המתאכסן אצל בעל-בית, משתתף בפרוטה, או שבעל-הבית מקנה לו חלק בשמן במתנה, ויוצא ידי חובה. וכשאשתו מדלקת עליו בביתו יוצא ידי חובתו בהדלקתה (רכז-כה). ויש אומרים שאם רוצה להחמיר ולהדליק בעצמו רשאי גם לברך. ויש אומרים שאינו רשאי שלא לצאת בהדלקת אשתו, אלא אם כן ישער להדליק גרותו וילברך עליהם זמן מה קדם שאשתו מדליקה בביתו, הינו שהיא מדליקה מן הסתם אחרי מעריב כמנהג העולם, והוא ידליק קדם לכן (רכז-כו). ומכאן יוצא בברור שמי שנסע למרחקים, שאפק השקיעה משתנה, יכול בפשיטות להדליק ולברך במקום שנמצא (רכז-כח. ובמקור הארכנו).

כו. ראוי שאורח המתאכסן בבית-מלון ולא אצל בעל-הבית, ידליק גרות חנוכה בבית-כנסת ויברך שם, ואם ירצה יחזור להדליק בבית מלונו בלא ברכה (רכז-כט).

פרק סא

11/09/2018 09:06

קבלת שבת

א. מי ששעה מלהתפלל מנחה בערב שבת עד שקבלו הקהל שבת, לא יתפלל מנחה באותו בית כנסת, שפיון שהקהל קדשו היום לא יעשנו חל אצלם, אלא ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל תפלת חל. ואם קבל שבת עמהם אינו יכול עוד להתפלל תפלת חל ויתפלל ערבית שתים (קיא-ד). אם בא לבית כנסת סמוך לקבלת שבת של הצבור, מתחיל להתפלל מנחה, אע"פ שבעודו מתפלל יקבלו הצבור שבת, ואין בכך פלוגה הו"א ויהיה כה"ת (קיא-ה).

ב. באמירת "בואי פלה שבת מלכתא" כבר קבל השבת, אפילו עדין יום והשמש זורחת, ונאסר בעשית מלאכה (קיב-א). **נוהגים** כל הצבור להפוך פניהם מערכה בשעת קבלת שבת, ששם השקיעה המבשרת בוא היום החדש (קיב-ז). ג. ואומרים פרק "במה מדליקין" בין מנחה למעריב, וזה מנהג בני ספרד, שעל ידי אמירתו יזכר שלשה דברים שצריך לומר ערב שבת עם חשכה, ויזהיר עליהם. אך קהלות האשכנזים נהגו לאמרו אחר תפלת ערבית (קיב-ח). (* ויש אשכנזים שאין אומרים כלל "במה מדליקין" אלא "כגונא").

ד. **נוהגים** שלא לאמרו ביום טוב שחל להיות בערב שבת, מפני שאין יכולים לומר "עשרתם", או מפני שביום טוב אין טרודים כל כך כי אם בכשול והדלקה, ולכן כבר סימו הקנת השבת מבעוד יום ואין צורך להזכירם כמו בשאר ערבי שבתות (קיב-י). וכן נהגו שלא לומר "במה מדליקין" בערב שבת של חנכה, לפי שמזכיר פסול שמנים שאסור להדליק בהם בשבת, מה שאין פן בחנכה (קיב-יא). ועתה פשוט המנהג שלא לאמרו גם בשבת שחל בו יום טוב, וגם בשבת חל-המועד, וכן ביום הכפורים שחל להיות בשבת (קיב-יב).

פרק סה

ד. יש להאריך ולהנעים בזמירות ואין למחות בידי המאריך (ק"ח-ו). אף יזהרו לבל תעבר שעת קריאת-שמע. ואם רואה אדם שיעבר זמנה, יקראנה בזמנה ויחזור לקראה עם הצבור בכרכותיה (ק"ח-ז). ועתה נהגו לקראה בשעת הזמירות בצבור.

י. זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר, כמו קרבן מוסף שזמנו אחר קרבן התמיד (קלא-ב). ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות, ואם התפלל מוסף אחר שבע שעות נקרא פושע, ואעפ"כ יצא ידי חובתו שזמנה בדיעבד כל היום. ושעות אלה הן שעות זמניות (קלא-ז). ואין תשלומים לתפלת מוסף, שפיון שמזכיר בה "את מוסף יום זה" אין ראוי להתפלל אותה אלא בזמנה בלבד (קלא-ד).
11/08/2018nnn

יא. אף כי מעקר הדין פסק מרן שאם אחר תפלת מוסף עד שהגיע זמן תפלת המנחה צריך להתפלל תפלת מנחה תחלה, שהיא תדירה, הביא גם סברות מקלות בתנאים מסוימים. ועתה לא נהגו מעולם להתפלל מנחה לפני מוסף, וגם דעת רבים מהפוסקים נוטה כך (קלא-ו).

יב. וחזור שלית צבור התפלה כמו בשאר התפלות. ולא טוב עושים הנוהגים לומר בקול רם עד הקדשה ומסימים ללא חזרה, וראוי לבטל מנהג זה (קלא-ז). והכהנים נושאים בפנים בתפלת מוסף (קלא-ח).

יג. תפלה היא מצוה שהזמן גרמא, ואעפ"כ נתחייבו בה הנשים מפני שהיא בקשת רחמים, ולכן מתפלת מוסף שאינה בקשת רחמים נשים פטורות. אף אם רוצות להתפלל מוסף רשאיות הן, ויש חולקים (קלא-י).

יד. קדוש וטעימה לפני תפלת מוסף מתרת מעקר הדין, אבל זר הדבר ביותר וראוי להמנע מכך אפלו בראש השנה שמאריכים בתפלה (קלא-יב). ואין דבר זה מצוי ולכן קצרנו, אבל במקור בארנו בארוך כל דיני קדוש וטעימה לפני תפלת מוסף קחנו משם.

תפלת ערבית במוצאי שבת, הבדלה וסעדת מלוה מלכה

א. מאחרין תפלת ערבית כדי להוסיף מחל על הקדש (קלז-א). וכל סדר התפלה ידוע. ואומר "אתה חוננתנו" בברכת חונן הדעת (קלז-ג. ושם ביארנו הברכה וטעם הבדלה בברכה זאת). ואם טעה ולא אמר "אתה חוננתנו", וכבר הזכיר שם ה' שבסיום ברכת אתה חונן, משלים תפלתו ואינו חוזר, מפני שצריך להבדיל על הפוס. ויזהר לבל יעשה שום מלאכה ולא יטעם מאומה עד שיבדיל על הפוס (קלז-ה).

ב. זה שטעה ולא הבדיל בתפלה, אם טעם קדם שיבדיל על הפוס צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה. קנס קנסוהו חכמים מפני שטעם לפני שיבדיל כלל, ואח"כ יבדיל על הפוס (קלז-ו). ואם זה שטעה ולא הבדיל בתפלה אין לו פוס יין להבדיל וסובר שאף למחר לא יהיה לו, צריך לחזור ולהתפלל. וכל זה שכבר עקר רגליו. אבל אם עדין לא הגיע לברכת שומע תפלה, יאמר "אתה חוננתנו" בשומע תפלה. ואם עדין לא סיים תפלתו חוזר לאתה חונן. ואם עקר רגליו חוזר לראש. אבל מי שיש לו יין להבדיל על הפוס לא יעשה כן (קלז-ז).

ג. שכח או נאנס ולא התפלל ערבית במוצאי שבת, מתפלל למחרת שחרית שתים, ואינו מבדיל לא בראשונה ולא בשנייה. ואפלו אם לא הבדיל גם על היין, כיון שהיא מחלקת גדולה בין הפוסקים, שב ואל תעשה עדיף, שלא יפסיק בתפלתו (קלז-ח).

ד. **נוהגים** לומר "ויהי נעם" שהוא מזמור ברכה שברך משה לישראל כשסימו מלאכת המשכן. ואומרים סדר קדשה "ואתה קדוש" לפי שהוא זמן חזרת הרשעים לגיהנום, ועל כן מאריכים בתפלות, כי ממתינין להם עד שייסימו כנסיה אחרונה של ישראל תפלתם (קלז-ט).

ה. אין אומרים ויהי נעם במוצאי שבת שחל יום טוב באמצע שבוע הבא, מפני שאומרים "ומעשה ידיו כוננה עלינו", וצריכים ששה ימי מעשה. וכשאין אומרים "ויהי נעם" אין אומרים גם סדר קדשה. וכך נוהגים קהלות אשכנז. אבל קהלות ספרד נוהגים כשחל יום טוב באמצע השבוע להתחיל מהפסוק "אך ימים אשפיעהו ואראהו בישועתי. ואתה קדוש" (קלז-י). וכל האותיות יש במזמור זה חוץ מהאות זי"ן. ואמרו במדרש שכל האומרו אינו צריך לכלי זין. ותמצא כי שבע פעמים (בשנה) אין אומרים אותו ואלו הם: בשבוע שיחול בו פסח פעמים, שבועות פעם, ראש השנה פעם, יום הכפורים פעם, וסוכות פעמים — הרי שבע פעמים. וההולכים ע"פ תורת הנסתר אומרים אותו תמיד אפלו בשבת חל-המועד (קלז-יא).

ו. ומבדיל שליח צבור להוציא מי שאין לו יין בביתו. ורגילים להזכיר אליהו הנביא במוצאי שבת, לפי שהוא עתיד לבשר הגאלה, ומבטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים (עירובין מג). ועל כן אנו מתפללים כיון שעברה השבת שיבוא ויבשרנו (קלז-יב).

ז. צריך לזהר מלעשות מלאכה עד שיראו שלשה כוכבים קטנים, ולא יהיו מפזרים אלא רצופים. ואם הוא יום מענן ימתין עד שיצא הספק מלבן. וידוע ששעור זה הוא שלשים ושתים דקות אחרי השקיעה. וכך נוהגים רב העולם במפרסם בלוחות הדלקת הנרות. והרוצה להחמיר על עצמו לצאת מכל ספק לכל הדעות, ימתין מלעשות מלאכה אחרי השקיעה שעה וחצי (קלז-יג).

ח. מצות עשה מן התורה לקדש את השבת בדברים בכניסתו וביציאתו: בכניסתו בקדוש וביציאתו בהבדלה (קלח-א). גם בתפלה וגם על הכוס (קלח-ב).

ט. ספק חשכה במוצאי שבת אסור לאכל או לשתות מאומה עד שיבדיל (קלח-ג). ויש מחמירים אפילו בשתיית מים (ועיין בסוף הפרק הקודם). ואם היה יושב ואוכל מבעוד יום, הינו שהתחיל לאכל בהתר כמחצית השעה לפני חשכה, וחשכה לו, אין צורך להפסיק. וטוב שימהר לסיים סעדתו יתפלל ויבדיל על הכוס (קלח-ה).

י. אסור לעשות שום מלאכה עד שיבדיל. ואם הבדיל בתפלה מתר אע"פ שעדין לא הבדיל על הכוס. ואם צריך לעשות מלאכה קדם שהבדיל בתפלה, אומר "המבדיל בין קדש לחל" וכו' בלא ברכה, ועושה מלאכה. וכן נשים שאינן מבדילות בתפלה, יש ללמדן שיאמרו "המבדיל בין קדש לחל" קדם שיעשו מלאכה (קלח-ו).

דיני הבדלה

יא. המבדיל על היין או שומע מאחרים שמבדילים, הקב"ה קוראו 'קדוש' ועושהו סגלה, כי זו דרך כבוד להפרד מקדשת השבת, ועל כל משקה שאדם יבדיל במקום שיש מצי, נכנס הוא בספק ברכה לבטלה. לכן יקפיד אדם להבדיל על היין בלבד. אבל במקום שאין יין מצי וכל בני העיר רגילים בשתיית משקה אחר (חמר מדינה), כגון שכר או בירה וכדומה, יכול להבדיל עליהם (קלח-ט). ויש לזהר בכוס של הבדלה בכל מה שמעבב בכוס של ברכה (קלח-ח). וסדר הבדלה והפסוקים שנהגו לומר ידוע.

יב. אומר ההבדלה מישיב מפני שמוציא אחרים ידי חובתם רצוי לעשות דרך קביעות, וכך נוהגים הספרדים. ויש אומרים להבדיל מעמד, מפני שהוא כעין לוי לשבת ואין מלוים אלא מעמד, וכך נוהגים האשכנזים (קלח-יב).

יג. אוֹתוֹ הָיִן בְּיַד יָמִין, וְהָהֶרֶס אוֹ כָּל מִן בְּשָׁמַיִם אַחֵר בְּשִׁמְאָל. וּמִבְּרֹךְ עַל הָיִין, וְשׁוֹב נוֹטֵל הָהֶרֶס בְּיָמִין וְהָיִין בְּשִׁמְאָל (וְאֵל יֵצִיחַ הַפֹּסַע עַל הַשְּׁלֶחָן) וּמִבְּרֹךְ עַל הָהֶרֶס (בּוֹרָא עֲצֵי בְּשָׁמַיִם) וּמִנִּיחוֹ, וּמִבְּרֹךְ בּוֹרָא מְאֹרֵי הָאֵשׁ עַל הַנֵּר וְאַחֲכָי מַחְזִיר הָיִין לִיָּמִינוֹ (קִלְח-יז). וּמִצָּוָה מִן הַמִּבְחָר לְבָרֹךְ עַל אֲבוּקָה שְׁאוּרָה רַב, וְטוֹב לְהִדָּר שְׂיִהְיָה שֶׁל שְׁעוֹה. וְיִקְרַב הַנֵּר אֵלָיו כְּדִי שְׂיִוָּכַל לְהִבְחִין בֵּין מְטַבֵּעַ מְדִינָה זֶה לְמְטַבֵּעַ שֶׁל מְדִינָה אַחֶרֶת (קִלְח-יד). וּבִמְקוֹר הָאֲרֻכָּנוּ הַרְבֵּה בִּפְרָטִי דִּינִים אֵלֶּה), וְנוֹהֲגִים לְהִסְתַּפֵּל בְּכַפּוֹת הַיָּדִים וּבְצַפְרָנִים כְּדִי לְבַחֵן אִם יוֹכֵל לְהִנּוֹת לְאוּרוֹ (קִלְח-יח).

יד. וְגוֹמֵר הַהִבְדָּלָה עַד הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, וְשׁוֹתָה שְׁעוֹר רְבִיעִית (שְׁמוֹנִים וְשִׁבְעָה גֵרָם). וְעֵינִן לְעִיל פָּרָק כַּח סְעִיף ז' וּפָרָק לַח סְעִיף ו' (קִלְח-יט). וּבְכּוֹס שֶׁל מִצָּוָה אֵינוֹ יָכוֹל לְצֵאת יָדֵי חוּבָה בְּפָחוֹת מִפְּנֹת, וְלָכֵן חֵיב לְשִׁתּוֹת רְבִיעִית. טו. וְשׁוֹפְכִים מִן הַכּוֹס לְאַחֵר הַבְּדָלָה וּמִכִּבֵּין בּוֹ הַנֵּר וְרוֹחֲצִים בּוֹ עֵינֵיהֶם מִשּׁוּם חֲבוּב מִצָּוָה. וְהִטְעָם שְׁמִכְבִּים בּוֹ הַנֵּר הוּא כְּדִי שְׂיִהְיָה נִרְאָה לְכָל שֶׁלֹּא הִדְלַק גֵּר זֶה אֶלָּא לְמִצָּוָה לְנֵר שֶׁל הַבְּדָלָה לְבָרֹךְ עָלָיו (קִלְח-כ). וְעֵינִן שֶׁם טַעַם נָאֵה לְמִנְהַג רַחֲיִצַּת עֵינֵיכֶם בֵּינֵן שֶׁל הַבְּדָלָה.

טז. אִם אֵין לוֹ יָיִן וְלֹא שׁוּם מִשְׁקָה אַחֵר שְׂיִכּוֹל לְהִבְדִּיל עָלָיו, יֵשׁ אוֹמְרִים שְׁמִתָּר לֶאֱכֹל, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שְׁאֵם מִצָּפָה שְׂיִהְיָה לוֹ לְמַחֵר לֹא יֵאָכַל עַד לְמַחֵר שְׂיִבְדִּיל, וְרַק אָדָם חָלַשׁ שֶׁקָּשָׁה עָלָיו לְהִמָּתִין עַד מַחֵר, רִשְׁאֵי לֶאֱכֹל. אָבֵל כָּל אָדָם יִמָּתִין עַד מַחֵר שְׂיִהְיָה לוֹ יָיִן (קִלְח-כב).

יז. שָׂכַח אוֹ הַזִּיד וְלֹא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, מִבְּדִיל עַד סוֹף יוֹם שְׁלִישִׁי, שְׁכָּל שְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל הַשָּׁבוּעַ שְׂיִכְּסִים לְשַׁבָּת שְׁעִבְרָה. וְדוֹקָא בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן וְהַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, אָבֵל עַל גֵּר וּבְשָׁמַיִם אֵין מְקוֹם לְבָרֹךְ אֶלָּא בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת בְּלִבָּד (קִלְח-כג).

יח. מַעֲקָר הַדִּין נָשִׁים חֲתֻבוֹת בְּהִבְדָּלָה כְּשֶׁם שְׁחִיבוֹת בְּקִדּוּשׁ. וְלָכֵן אִשָּׁה שְׂאִין מִי שְׂיִבְדִּיל לָהּ חֲתֻבָּת לְהִבְדִּיל בְּעֶצְמָהּ. וְכֵן אִישׁ שֶׁכָּפַר הִבְדִּיל יָכוֹל לְחֹזֵר וּלְהִבְדִּיל לְהוֹצִיא אִשָּׁה יָדֵי חוּבָתָהּ. אָבֵל יֵשׁ מִי שֶׁסָּבּוֹר שְׂאִין אִשָּׁה חֲתֻבָּת בְּהִבְדָּלָה, וְכְּדִי לְצֵאת יָדֵי כָּל הַדְּעוֹת, יִתְפָּנֵן הָאִישׁ בְּבֵית הַפְּנִסָּת לֹא לְצֵאת יָדֵי חוּבָתוֹ כְּדִי לְהִבְדִּיל לְכַנּוֹת בֵּיתוֹ. אֶף עֵקֶר הַדִּין הוּא כְּסָבְרָא רִאשׁוֹנָה (קִלְח-כד).

פרק עה

ד. משחקים על-גבי קרקע בלתי מרצפת **אסורים** בשבת (קמב-ז).

נא. **אסור** תפירה ידוע לכל ישראל, וגם הדפקת נירות או עורות אסורה (קנז-ג). אבל **מתר** לתחב ספת בטחון בבגד, ורצוי לזהר לתחבה תחובה אחת בלבד (קנז-ד).

נב. גם קריעה **אסורה** וחיבים עליה (קנז-ה). ופרוק נירות או עורות דבוקים אסורה כמו קריעה (קנז-ו). וגם הפורם חייב בקורע (קנז-ז) ספר שדפיו דבוקים ע"י שעה וכדומה **מתר** לפתחו (קנז-ח). אבל אם נותרו בו דפים שלא נחתכו במכונה אסור לקרעם (קנז-ט).

נג. קריעת ניר אסורה, ולכן אסור בהחלט לקרע ניר טואלט בשבת. וישתדל כל אדם להכין כל פמות הדיושה לביתו מערב שבת, ויסלק את גליל הניר ממקומו לבל יפשו בו בטעות מחמת הרגלם בחל (קנז-י).

עט. כתיבה ומחיקת **אסורה** בשבת. ויש לזהר שלא לכתב במשקים או באפר על השלחן (קסה-א). צרוף אותיות כתובות על-גבי פרטיסים, אם אינן מחפרות היטב ויכול להזיזם **מתר** (קסה-ג). גם ציור הוא תולדת כותב ואסור. אבל צרוף קטעי תמונות להכנת תמונה שלמה מתר פדין האותיות וכנ"ל אם אינן מחפרות היטב (קסה-ו).

פ. **אסור** לשבר עוגה שפתוב עליה או מציר עליה מדין מוחק. ודוקא שהפתיכה או הציור נעשו מחמר אחר, אבל אם נעשו מגוף העוגה **מתר** (קסה-ו).
11/08/2018

פא. כל ניר מדפס **אסור** לקרעו בשבת משום מוחק. ולכן יש לזהר שלא לפתח בקבוקים המכסים בניר מדפס או במכסה, שעם פתיחתו נחלק לשנים, ואותיות מדפסות על-פני שני חלקי המכסה (קסה-ז).

פב. **אסור** ללוות ולהלוות בשבת, גזרה שפא יכתב. וכן אסור לקנות ולמכור ולשכור ולהשכיר (קסה-ח). וכן אסור לפרע חוב בשבת (קסה-ט).

פג. **אסור** לשקל, למנות ולמדוד בין בכלי בין ביד בין בחבל (קסה-יא). אבל **מתר** לומר לחברו: תן לי ביצים ואגוזים במנן, שפן דרך בעל הבית להיות מונה בתוך ביתו (קסה-יג).

פד. **אסור** לחשב חשבונות בשבת (קסה-יט), ולא יהיה דבורך בשבת כדבורך בחל, ואסור לומר: דבר פלוני אעשה למחר, או: סחורה פלונית אקנה מחר (קסה-כ). ואפלו משיחה בטלה יש להמנע בשבת, שלא נתנה אלא לעסק בתורה (קסה-כא). ואפלו לעין בנכסיו לראות מה צריך למחר אסור (קסה-כב). אבל הרהור מתר. ואעפ"כ מדת חסידות להמנע גם מהרהור (קסה-כד).

פה. בשכירת פועלים למלאכה המתרת בשבת, כשומרי בנינים ושומרי טף וכדומה, מתר שכר השבת בהבלעה עם שכר ימי החל, אבל שכר שבת בעינו אסור (קסה-כד). ולדבר מצוה, כגון חזנים ששוכרים אותם לשבת בלבד מתר מעקר הדין. וכבר נהגו לשכרם לחדש או שנה. ושכר רופא ומילדת מתרים בשבת, שאין לה מצוה גדולה מפקוח נפש. וכך הוא גם דין דרשנים ומגידים ששבת. והמתמיר בכל אלה להכליעו בימי החל ע"י שיעסק באותו תפקיד עצמו גם בחל, תבוא עליו הברכה (קסה-כה).

פו. **אסור** לתת מתנה לחברו, שדומה הדבר למקח וממכר, שהרי יוצא מרשותו, אלא שלצורך השבת **מתר**, וכן לצורך מצוה **מתר**. הרוצה לתת מתנה לחברו בשבת (שלא לצורך שבת או מצוה) יקנה לו אותה ע"י אחר מאתמול. כיצד? מוסרה לאדם אחר ואומר לו: "זכה בחפץ זה לפלוני", והזוכה מגביהו טפח ובזה קנהו מקבל המתנה ויכול למסרה לו ביום השבת (קסה-כו).

פז. חפצי שמים מתר לדבר בהם, כגון חשבונות של מצוה, ולפסק צדקה, ולפקח על עסקי רבים, ולשדך התינוק לארס, וללמדו ספר או אמנות, לתרם ולהתרים הצבור למוסדות תורה וחסד וכדומה (קסה-כז).

פח. לקרא במכתבים ישנים בשבת **אסור**. אבל מכתב שהגיע לו בשבת מתר לעין בו ולא לקרא בו, שמא יש בו צורך היום. ואם האגרת סגורה ואמר לגוי שהביאה: "איני יכול לקרוא כל זמן שאינה פתוחה", אף לא יאמר לו בפרוש לפתחה (קסה-כט).

פט. יש נוהגים להכין רשימת מזמנים מערב שבת, וביום השבת נותנים הרשימה לשליח שיזמנים מתוך הכתב. וכן יש נוהגים לרשם בערב שבת מה שברצתם לתרם למחר ומוסרים לידי השליח-צבור שעושה "מי שברך". וכן יש נוהגים לרשם רשימת המתים שברצתם להזכיר נשמתם בשבת. בכל אלה יש שכתבו לאסור, והמקל יש לו על מי שיסמוך (קסה-לא).

צ. ספרי חל ורומנים אסור לקרא בהם בשבת, ואף בחל אסור. ורומנים יש אסור נוסף משום מגרה יצר הרע, ומי שחברם ומי שהעתיקם, ואין צריך לומר המדפיסם, מחטיאים את הרבים. וכן מוכרי ספרים אלה הם בכלל האסור (קסה-לג). הקריאה בעתונים שנויה במחלוקת, והנמנע תבוא עליו הברכה (קסה-לד). וספרי חכמה ראוי להמנע מקריאה בהם בשבת מפני קדשת השבת (קסה-לה).

פרק עז

מקצה ונולד בשבת וביום-טוב

באור מלת "מקצה" – מרחק ומפרש. וכל דבר שאדם מחליט להרחיקו ממנו לבלי השתמש בו, הוא מקצה. לגבי שבת: גם דבר שאין אדם משתמש בו מסבות שונות אשר יתבארו להלן, הרי מקצה אותו מדעתו, ולכן נקרא מקצה. וכמה טעמים נאמרו באסור מקצה: א) שמא יבוא להוצאה מרשות לרשות. ב) כדי שלא יהיה כיום חל בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפנה לפנה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא, ובטלה מנוחת השבת. ג) אפשר שיבוא, אגב התעסקותו בכלים, גם לידי מלאכה (מתוך המבוא לפרק קעב. ובמקור הארכנו עוד בהסברת הלכה זאת ממקורותיה, וכן בכל פרטי ההלכות דלהלן).

מקצה מחמת חסרון כיס

- א. סבין שחיטה או מילה, ואזמל של ספרים, וכן כל מכשיר עדין ויקר, כיון שמקפיד אדם על אלה מחמת ערפם ומקצה אותם מדעתו מלהשתמש בהם שום שמוש פרט למטרה שלה נועדו, הרי הם מקצים ואסור לטלטלם בשבת (קעב-א). ואפלו אם הוא צריך את מקומם או את גופם לצורך התרפקלותו פרות, אעפ"כ אסור (קעב-ב).
- ב. וכן כלים המיעדים לסחורה, כסכומים, צלחות, כוסות וכדומה, הרי הם מקצים.

מקצה שאינו ראוי למאומה

- ג. כלים שנשברו אפלו בשבת, מתר לטלטל שבריהם אם ראויים הם לשום מלאכה, ואם לאו הרי הם מקצים. ואם במקום שנשברו עלולים להזיק מתר לסלקם. ולדחפם ברגליו מתר על-פלפנים, שכן טלטול מקצה בגופו ולא בידיו מתר. ולכן חוטי חשמל קרועים וכדומה מתר לסלקם כדי שלא יזיקו (קעב-ה).
- ד. אבנים, רגבי עפר וכדומה, אסור לטלטלם בשבת אפלו לצורך גופם, וכל שכן לצורך מקומם. חתיכת ברזל או עץ הרי היא מקצה, אף אם צריך לו להשתמש בו במקום ברית לדלת וכדומה. ואם הכינו מערב שבת ויחדו למטרה זאת מתר (קעב-ו).

ה. בשעת סעדה יש להניח עצמות וקלפות בצלחות, ואז מתר להעביר הצלחות כמות שהן ולזרק הפסלת לאשפה. טעו והניחו עצמות וקלפות על השלחן, אלה הראויים למאכל בהמה, מתר להעבירם מעל השלחן, ושאינם ראויים ידחפם ויגררם בספין או במזלג, וטלטול מן הצד מתר. ואם מציאותם בשלחן ממאיסה את הישיבה במקום, מתר לסלקם גם בידים כדין גרף של רעי וכמו שיתבאר לקמן בסעיף רט (קעב-ח).

ו. דברי מאכל הטעונים בשול — בשר, דגים, ירקות וכדומה — הרי הם מקצים ואסורים בטלטול (קעב-ט).

ז. ארגז חול שילדים משחקים בו, אינו מקצה ומתר (קעב-י). ספרים ומחברות ומכשירי למוד, שהלמוד בהם אסור מחמת תכנם, יש בהם חשש מקצה ואסורים בטלטול (קעב-יב).

מקצה הנולד

יב. נולד גמור הוא, שלא היה בעולם כלל מבעוד יום, כביצה שנולדה בשבת או ביום-טוב, שאסורה אפלו בטלטול (קעב-יח).

יג. נולד שאינו מחדש לגמרי, אלא שחל בו שנוי ממה שהיה אתמול, וזה כולל פרטי הלכות שבארנו לעיל סעיף ג כדין כלים שנשברו, וסעיף ה כדין עצמות וקלפות, וכל מה שנתבאר שם להתר בשבת — אסור ביום-טוב מן הטעם שבארנו בסעיף ט (קעב-יט).

יד. מוליד בידים דבר חדש, אסור לכל הדעות. ומטעם זה אסורה הוצאת האש ביום-טוב. אבל כשאינו ממש בידים או שאינו חדש לגמרי שנוי במחלקת (קעב-כ). יש מי שפכת לאסור נתינת מים לפריזר כדי להקפיאם ויש מתירים בשפי, וכך ראוי לפסק (קעב-כא). עשית גלידה בידים אסורה משום מכה בפטיש (קעב-כב). מקרר קרח, שמימינו נשפכים לארגז, מתר לשפכם בשבת, ואינם נאסרים משום נולד, ואין מקום אפלו להחמיר בזה (קעב-כג).

טו. אסור להניח מטפחת מבשמת בכיס בגדו, שמוליד ריח בפגד. והוא הדין שאסור לתת דבר המריח לתוך המים כדי לבשמים, וזה אסור בשבת וביום-טוב (קעב-כד).

ופשוט שאסור להניח בשמים בפגד כדי לבשמו, וכל שכן שאסור להזות מי בשם על הבגדים. ומכאן אזהרה לשמשי בית הכנסת שמחלקים בשם בשבתות שיש שמחה בביהכ"נ, שלא יתנו הבשם בממחטות (קעב-כה).

טז. המנהג לבשם את מי נטילת ידים לפהנים בשבתות ובמים טובים גרר מחלקת בין גדולי הפוסקים. והמנהג עתה ידוע בין קהלות הספרדים

הותיקות בירושלים לבשם את המים שבהם נוטלים הפהנים ידיהם לנשיאת כפים של תפלת נעילה ביום הפורים, ואין מוחה, והנח להם לישראל, וגדול חבוב המצוה שבמנהג זה יותר מחשש האסור הקלוש שבו (קעב-כו).

01/08/2018 11:08:00

מקצה מחמת בסיס לדבר האסור

יז. מטה, כסא או שלחן, שיש עליהם מעות, או שהיה עליהם בין השמשות, אסור לטלטלם כי נעשו בסיס לדבר האסור בשעת בין השמשות והקצו לכל היום, ואפלו לצורך גופם ומקומם אסור לטלטלם (קעב-כז).

יח. גר שהדליקו בו באותה שבת, אע"פ שפכה אסור לטלטלו, שכיון שבשעת בין השמשות היה אסור בטלטול, לפי שנעשו בו הנר, השמן והפתילה בסיס לשלהבת, הקצה לכל היום (קעב-כח). ואף שבכל בסיס לדבר האסור לא מועיל שום תנאי, הנה הנר כיון שעשוי להכבות מועיל בו תנאי (קעב-כח). ואפשר שאפלו לא התנה כלל מתר לטלטל שמאחר שהכל נהגו לטלטל, הרי זה כאלו התנו שכל-מנת פן מדליקים. וכך הוא מנהג קהלות הספרדים, הנוהגים החרו זה בפשיטות על-דעת מרן המחבר (קעב-לב). אף לדעת רבנו הרמ"א אין שום תנאי מועיל, וכן נוהגים קהלות האשכנזים לאסור טלטולו, ונוהגים לטלטלו ע"י גוי (קעב-כח).

מקצה מחמת גופו

כה. (ודגמא אחת מרבות) לבנים המיעדים לבגין הרי הן מקצות ואסורות בטלטול. אחרי גמר הבגין הלבנים שנשארו אינן מקצות עוד ודרך אדם לטלטלם על-מנת לשבת עליהן בחצרו וגנתו. ואם סדרם וערכם זו על-גבי זו גלה דעתו שהקצה אותן שוב לבגין ואסור לטלטלם אף לא לצורך גופם ומקומם. וכן הדין בעצים שעומדים להסקה, לוחות עץ של אמן שעומדים למלאכה וכדומה. מטבע הוא מקצה גמור ואסור בטלטול, ולא מועיל שום יחוד מבעוד יום, כלומר ליחד אותו לשמוש מסים (קעב-לח).

מקצה מחמת אסור מלאכה

כו. כלי שמלאכתו לאסור מתר לטלטלו, בין לצורך גופו, כגון קרנס וזהבים או נפחים כדי לפצע בו אגוזים, קרדים לחתוך בו דבילה, ובין לצורך מקומו הינו שרוצה להשתמש במקום שהכלי מנח שם. ומתר לטלטלו משם ולהניחו בכל מקום שירצה. אבל מחמה לצל, הינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שירא שישבר או יגנב שם אסור (קעב-לט).

כז. שופר אסור לטלטלו כי אם לצורך גופו או מקומו, שכיון שמיעד הוא לתקיעה הרי הוא בכל כלי שמלאכתו לאסור (קעב-מ).

כח. שעון קיר הוא מקצה ואסור בטלטול. שעון יד כל זמן שנמצא בפעלה אינו מקצה ומתר בטלטול, וכך פשוט המנהג עתה (קעב-מ). ובמקור ביארנו המחלוקת וטעמיה וכך העלינו להלכה.

פרק קיד הלכות פורים

פרשת שקלים, זכור ומחצית השקל

א. כשהיה בית המקדש קיים היה כל איש מישראל מצוה מן התורה לתת מחצית השקל בכל שנה ושנה (רל-א). וגם עתה נהגו לתן קדם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנים אבותינו באדר. ויש מקומות שנהגו לתנו בשחרית קדם קריאת המגלה, וכך נוהגים אם חל במוצאי שבת-קדש. ויש נוהגים לתנו לפני תפילת מנחה של ערב פורים, ויש נוהגים לפני תענית אסתר, ויש נוהגים לפני קריאת המגלה ליל פורים, ועל-כל-פנים לא יאחרו מצוה זאת יותר מיום פורים (רל-ז).

ב. המהדרים נותנים מחצית השקל כשעור שהיה בימי משה רבנו, והוא משקל ששה דרהם פסף, ומחציתו שלשה דרהם, וכל דרהם שוקל שלשה גרם וחמישית הגרם, ומחירו משתנה לפי ערך הפסף בשוק. ואם אין ביכלתו לתן מחצית מן המטבע הנהוג במקומו ודיו, שאינו אלא זכר בעלמא. ויש נוהגים שגבאי בית הכנסת נוטל בידו מטבע שיש בה כשעור הנ"ל ונותנה לכל אדם במתנה גמורה, וזה חוזר ותורמה למחצית-השקל בתוספת תרומתו איש כמתנת ידו, וכך המנהג בירושלים (רל-ט).^{11/08/2018}

ג. אין חייב לתנו רק מי שהוא מבין עשרים שנה ומעלה, ויש אומרים שמבין י"ג שנה ומעלה שהוא בכלל איש, חייב במחצית השקל. ועתה נהגו לתת אפילו בעד בננו הקטנים, ואשה מעפרת בעד ולדה. אלא שמי שאינו יכול, יתן בעד הקטנים סכום כל שהוא ובעד הגדולים כמבאר בסעיף הקודם. וראוי לתת מעות אלו למוסדות תורה (רל-יא).

ד. באחד באדר משמיעים על השקלים. ולמה באחד באדר? שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני הקב"ה שיהיה הזמן עתיד לשקל על ישראל, לפיכך הקדים ואמר למשה, שיהיו שקלי ישראל קודמים להמן, כאמור: ונתנו איש כפר נפשו. וצריכים ישראל לתת שקליהם לפני שבת זכור. ואסור לומר עליהם לשם כפר, אלא לשם נדבה. ואם אומר על הפסף שהוא "מחצית השקל", אז נאסר בהנאה ככסף הקדשים, ויש לומר איפוא "זכר למחצית השקל", ומכאן אזהרה למוסדות תורה וחסד המדפיסים קבלות תרומה שיכתבו "זכר למחצית השקל" לבל יכשילו הרבים (רל-י).

ה. וכיון שבאחד באדר משמיעים על השקלים, קוראים בשבת שלפני ראש חודש אדר, או בראש חודש אדר שחל בשבת, פרשת שקלים שהיא "פי תשא" עד ועשית פיור נחשת. וכשחל בשבת שמוציאים שלשה ספרים, נתבאר לעיל בפרק עב כל דיני העולים והקדיש (רל-ה, ו).

ו. בשבת שלפני פורים קורים פרשת "זכור" ומפטירים פקדתי את אשר עשה עמלק. ופרשה זאת חובה לקרוא מן התורה, והשליח-צבור יפסיק הקריאה בכל פעם שהצבור מכים באמירת "עמלק", ויבנו במיוחד להוציא כל השומעים ידי חובתם, וגם הקהל יכוננו פן (רל-יב). וראוי שבפרשת זכור לא יעלה קטן לתורה, פיון שלדעת מרן היא מן התורה (רל-יג). ראה עוד בפרק פג סעיף א.

ז. מתענים בי"ג באדר. ואם חל פורים בא' בשבת מקדימים להתענות ביום חמישי. ויש להקל בשעת צורך בתענית זו, כגון מעברות או מניקות או לחולה שאין בו סכנה ואפלו רק כואבי עינים שאם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אחר כך. אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור. בעלי ברית פטורים מן התענית ואין צריכים לפרע למחר. וחתן תוף שבעת ימי חתו לא יתענה בתענית אסתר (רלא-א). משנכנס אדר מרבין בשמחה (רלא-ג).

דיני קריאת המגלה

כא. קורא אדם המגלה בין עומד בין יושב, ורק שליח-צבור בבית-הכנסת מברך וקורא מעמד מפני כבוד הצבור (רלב-טו). ופושטה כלה בתחלה ומברך וקורא. ויחיד השומע קריאתה בבית-הכנסת אין צריך לפשטה באגרת, אבל הקורא בביתו צריך לפשטה באגרת (רלב-טז).

כב. צריך לקרוא כלה מתוך הכתב, ואם קראה על-פה לא יצא. אפלו חסר הקורא תבה אחת או השומע לא שמע אפלו תבה אחת לא יצא (רלב-יז). ואסור לשוחח בשעת קריאתה (רלב-יד). וראוי לכל אדם שתהיה לו מגלה כשרה ולקרא בלחש מלה במלה, שאי אפשר לשמע מהשליח-צבור מחמת רעש ובלבול. וראוי לכל מי שהיכלת בידו לנהג פן (רלב-יח).

כג. מי שמחזיק בידו חמש או מגלה שאינה כשרה, לא יקרא עם השליח-צבור אלא שומע מהשליח-צבור מלה במלה, וכל מלה שמחמת הרעש והבלבול לא שמעה מפי השליח-צבור יקראנה בפיו מתוך החמש (רלב-כ).

כד. אין מדקדקין בטעיותיה, באפן שאין המשמעות משתנה, כגון שקרא יהודים במקום יהודים וכדומה. אבל טעות שמשתנה המובן, כגון נפל נופל, יושב וכדומה, לא יצא ומחזירים אותו. ואם סיים קריאתה, חוזר לקרוא כלה כדן מי שחסר תבה אחת (רלב-כ).

כה. צריך לומר עשרת בני המן וכן מלת עשרת בנשימה אחת, להודיע שכלם נהרגו ונתלו כאחת. ובדיעבד אם הפסיק ביניהם יצא. ולכתחלה נוהגים לומר בנשימה אחת מתחלת חמש מאות איש ואת פרשנדתא וכו' עד עשרת (רלב-כא). ומנהג קריאת ארבעת פסוקי גאלה בקול רם ידוע, ועתה מוסיפים גם

קריאת הפסוק: בלילה ההוא נדדה שנת המלך, בקול רם (רלב-כב). אחרי קריאתה גוללה ומברך (רלב-כג).

כו. אין כותבין המגלה אלא בדיו על הגויל או על הקלף כספר תורה. היתה כתובה על הנייר פסולה. אם אין להם מגלה בשרה, קורין אותה בחמש בלא ברכה (רלב-כד).

כז. מגלה מדפסת על קלף פסולה וחובה לגנוזה ואסור להדפיסה, כי הרואה אותה על קלף כתבנית מגלות בשרות, יטעה לחשבה בשרה ויקרא בה ולא יצא ידי חובתו. אבל להדפיס מגלות על נייר מתר, שאין מי שיטעה בכך (רלב-כה).

פורים ופרזים ומקפים

כח. פרזים המקפים חומה מימות יהושע בן נון, אפלו אינם מקפים עכשו, קורין בט"ו אפלו בחוץ לארץ, וכן כפרים הנראים עמהם או סמוכים להם. כפרים ועירות גדולות וכפרים שאינם מקפים חומה מימות יהושע בן נון, קורין ב"ד. כרך המספק קורין בו יומים. וקצרנו מאד בפרטי הלכות אלה אף כי רבו מאד במקורם, מפני הטעם הפשוט שכל מקום יש לו מסורת קדומה (רלג-א).

כט. ט"ו שחל להיות בשבת, אין קורין המגלה בשבת אלא מקדימים לקרותה בערב שבת, וגובים מעות מתנות עניים ומחלקים אותם לעניים בו ביום. וביום שבת מוציאים שני ספרי תורה, ובשני קורים פרשת "ויבא עמלק", ואומרים "על הנסים" בתפלה ובברכת המזון. וביום אחד בשבת עושים סעדת פורים ומשלוח מנות. נמצא ששת המצוות השייכות לפורים מתחלקות לשלשה ימים (וידועה המחלקת סביב הלכה זאת), וכך נוהגים (רלג-ב).

ל. פורים שחל במוצאי שבת, נחלקו הפוסקים אם מתר להביא מגלה לבית הכנסת בשבת לקרא בה לערב (במקום שיש ערוב, כמוכין), משום שמכין משבת לחל. ולכן, אם יכול להביאה מערב שבת מה טוב, ואם לאו והיא שעת הדחק, שפיתו רחוק מבית הכנסת ולא יספיק להביאה אחרי ערבית, ביאנה אחרי השקיעה (רלג-ג).

לא. פְּרִטִי דִּינִים הַשִּׁיכִים לְהִלְכָה זֹאת רַבּוּ וְעֲצָמוֹ, וְאִין הֵם מְחַנְרִים דִּי צָרְכָם, לֹא בְּדַבְרֵי מֶרֶן בְּשִׁלְחָן עֲרוּךְ וְלֹא בְּדַבְרֵי גְדוּלֵי הַפּוֹסְקִים, וְרַבִּים נִתְקָלִים בְּשִׁאֲלוֹת אֵלֶּה בְּנִסְעָם מִירוּשָׁלַיִם אֵלֶיהָ בִּימֵי י"ד וְט"ו. וְלִכֵּן כָּל הַנוֹסֵעַ בְּיָמִים אֵלֶּה מִמָּקוֹם שְׁקוּרָאִים בִּי"ד לְמָקוֹם שְׁקוּרָאִים בְּט"ו אוֹ לְהִפָּךְ, יִפְנֶה בְּשִׁאֲלָה לְרַב מְסַמֵּךְ בְּהוֹרָאָה. וְאִנּוּ הָעֲתִקְנוּ כָּל פְּרִטִי פְּרִטִיָּה שֶׁל הִלְכָה זֹאת בְּמָקוֹר פֶּרֶק רל"ג סְעִיפִים א-כז.

סֵדֶר הַיּוֹם וְהַלְכוֹתָיו

לו. חֹבֶת סְעֻדַת פּוּרִים שִׁיאֲכַל בֶּשֶׂר וְיִכִּין סְעֻדָּה נָאָה כְּפִי אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדוֹ, וְשׁוֹתָה יַיִן עַד שִׁשְׁתֵּכֶּר וְיִרְדֵּם בְּשִׁכְרוּתוֹ, וְזֶה שֶׁאָמְרוּ "חַיֵּב אֵינִישׁ לְבַסּוּמִי בְּפוּרָא עַד דִּלֹּא יָדַע בֵּין אֲרוּר הָמֶן לְבְרוּךְ מֶרְדֵּכִי". וּמִתְפַּלְלִים מִנְחָה בְּעוֹד הַיּוֹם גְּדוּל, וְרַב הַסְעֻדָּה תְּהִיָּה בַּיּוֹם. וְכִשְׁחָל פּוּרִים בַּיּוֹם שֶׁשִּׁי יַעֲשׂוּ הַסְעֻדָּה בְּשַׁחֲרִית מִשּׁוּם כְּבוֹד שַׁבָּת. וְטוֹב לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה קֹדֶם שִׁיתַּחֲלִיל הַסְעֻדָּה. וְחַיֵּב בְּמִשְׁתָּהּ וּבְשִׁמְחָה קָצַת בְּשְׁנֵי הַיָּמִים י"ד וְט"ו. וְאוֹמֵר "עַל הַנָּסִים" בְּבִרְכַּת הַמּוֹזֵן, וְדִינוּ כְּמוֹ בַּתְּפִלָּה וְכְמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ בְּהַלְכוֹת חֲנֻכָּה. וְאַף אִם נִמְשְׁכָה הַסְעֻדָּה עַד הַלֵּילָה אוֹמֵר עַל הַנָּסִים, כִּי אַחֲרֵי תַּחֲלִיל הַסְעֻדָּה אָנוּ הוֹלְכִים (רלד-ז).

אוֹמֵר הַחֲכָמִים

פרק פח

ליל הסדר

א. מצות עשה של תורה לספר בנסים ובנפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, ואפלו חכמים גדולים חכים לספר ביציאת מצרים (קצ-א). ומצוה להודיע לבנים, ואפלו לא שאלו, שנאמר: "והגדת לבנך" (קצ-ב). וצריך לעשות שנוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות" (קצ-ג). וכל הסדר ודיניו נועדו למטרה זאת.

ב. בהתקדש ליל החג אל ישבח אדם את העקר בלילה זה, את הבנים הגדולים והקטנים, כי הם מרפו ה"סדר", גלות הכותרת של כל חג המצות. ויושיב את ילדיו סביבו ממש בערב זה, ואת כל דבריו יפנה בעקר אליהם. ישתדל ויתאמץ במיטב יכולתו להחדיר בהם את גדלת המאורע ההיסטורי הגדול של יציאת מצרים (מתוך המבוא לסעיף ד פרק קצ).

ג. יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי להתחיל בעריכת הסדר מיד כשתחשוף, ויכין קצרת הסדר: שלש המצות יהיו במרפו הקערה למעלה, המרור כנגדן למטה. למעלה מימין הזרוע, ממולו משמאל הביצה, מימין למטה החרסת, וממולה משמאל הכרפס (קצ-ד,ה). (* ומנהג רב האשכנזים להניח הקערה על המצות).

ד. בכל דור ודור חייב אדם להראות עצמו כאלו הוא יצא עתה משעבוד מצרים. לפיכך כשסועד בלילה זה צריך לאכל ולשתות והוא **מיסב** דרך חרות (קצ-ו). ולא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו, אלא על שמאלו (קצ-ז). אשה צריכה הסבה, וכן בן אצל אביו צריך הסבה (קצ-ח). ואימתי צריכים הסבה? בשעת אכילת כזית מצה, ובשתיית ארבע פוסות, ובשתי הפזיות שאוכלים בשעת ברפת "המוציא ואכילת מצה", וכן בכזית של כורף, וכן בכזית של אפיקומן (קצ-ט).

ה. צריך לשתות **ארבע פוסות** על סדר אמירת ההגדה (קצ-יב). שעור פוס רביעית (שמונים ושבעה גרם) לאחר שימזגנו אם רוצה למזגו, וישתנו כלו או רבו לפחות (וטוב שלא יקח פוס גדולה המחזיקה פמות גדולה, כי יש סוברים שצריך אז לשתות רב הכוס אפלו מחזיקה כמה רביעיות). וישתה השעור בפעם אחת ולא יפסיק כלל, ואם הפסיק יותר מכדי שעור שתיית רביעית, והוא שעור קטן מאד, צריך לחזור ולשתות (קצ-יג).

ו. מצוה לחזור אחרי זין אדם (קצ-יד). וגם אדם שהזין מזיקו או שנוא עליו, ידחק עצמו וישתה ארבע כוסות, אבל חולה גמור פשוט שפטור (קצ-טו). ואפלו עני המתפרנס מן הצדקה ימכר מלבושו או ילוה בשביל זין לארבע כוסות (קצ-יז). וגם נשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצוות הנוהגות באותו לילה (קצ-יח). ותינוקות שהגיעו לחנוף (בני חמש או שש) מצוה לתת לכל אחד כוס לפניו וישתו כפי כחם (קצ-יט).

ה"סדר" מסדר הוא בסימניו שהתקינום גדולי הראשונים. סימנים רבים עשו להם, והנפוץ בין כלם הוא "קדש ורחץ", ועל-פיו נלך ונבאר סדר הערב והלכותיו.

קדש

ז. אף שיש למהר בעריכת הסדר בשביל הקטנים שלא יישנו, לא יקדש עד שתחשוך, שכל מצוות הערב דינם בלילה דוקא, וכוס הקדוש היא אחת מארבע כוסות שהן ממצוות הלילה (קצא-א). מוזגין לו כוס ראשונה (דרך חרות) ומקדש עליה ומברך שהחיינו. ויכון בכוס זו לקיים מצוות קדוש וגם מצוות ארבע-כוסות. ויתפון בברכת שהחיינו לפטור גם המצה אשר עתיד לאכל, מברכת שהחיינו (קצא-ב). שכח לברך שהחיינו, יברך בכל שעה משבעת ימי החג שיזכר (קצא-ג). ועיין שם בהערה ^{אוצר החכמה}.

ח. שותה בהסבה ואינו מברך אחריו, וסומך על ברכה אחרונה שיברך בסוף הסדר (קצא-ה). ואם רוצה לשתות כמה כוסות, הרשות בידו, ומכל מקום ראוי להמנע מן כדי שלא ישתכר וימנע מעשיית הסדר ומקריאת ההגדה (קצא-א).

ורחץ

ט. נוטל ידיו לצורך טבול ראשון ולא יברך על הנטילה. רחצה זאת היא הכנה ל"כרפס". וכיון שמטבילים הכרפס במי מלח צריך נטילה ממש, ודיני נטילה זאת, חייבה וכל פרטי דיניה כבר בארנו לעיל בפרק כז (קצא-ז).

כרפס

י. יקח מהכרפס פחות מפזית (פחות מעשרים ושמונה גרם), מטבולו במי מלח או בחמץ, מברך "בורא פרי האדמה" ואוכל, כדי לעשות שנוי בשביל התינוקות שישאלו. ואין צריך פזית, כי אין כאן מצות אכילה, וחייב פזית בא רק כאשר יש מצוה באכילה (קצא-ח). ויכון בברכה זאת לפטור מברכת "בורא פרי האדמה" את ה"מרור" שעתיד לאכל אחר כך. ואף אם שכח ולא כון, לא יברך אח"כ על המרור ברכת "בורא פרי האדמה" משום ספק ברכות (קצא-ט).

יא. וכיון שאוכל פחות מפזית לא יברך ברכה אחרונה, וזו דרך מבחירת המוציאה אותו מספק גדול. ועל-פל-פנים גם אם אכל פזית לא יברך ברכה אחרונה וספק ברכות להקל (קצא-י).

יב. כַּרְפֵּס לֹא דוֹקָא, שָׂאם אֵין לוֹ כַּרְפֵּס יִקַּח יֶרֶק אַחֵר, שְׂכַן עֵקֶר הַטַּעַם הוּא כְּדִי לַעֲוֹרֵר שְׂאֵלָה אֶצֶל הַתִּינוּקוֹת, וְדִי בְּכָל יֶרֶק הַמְצוּי לוֹ. וַיִּנְהֵג כְּדֶרֶךְ שְׁנֵתבָּאָר בְּכַרְפֵּס לְכָל פְּרָטִיו: הַנְטִילָה, הַבְּרָכָה, הַשְׁעוֹר וְהַטְּבוּל. וְלֹא יִקַּח מֵאוֹתָם יֶרֶקוֹת שְׂיוּצָאִים בָּהֶם יְדֵי חוֹבֵת אֲכִילַת מְרוֹר, שֶׁהֵלֵא צָרִיךְ אַחֵר כֶּךָ לְכַרֵּךְ "עַל אֲכִילַת מְרוֹר", וְכִיצַד יֵאָכֵל מֵהֶם עֵתָה (קצא-יב). וְנוֹהֲגִים לִקַּח כַּרְפֵּס דוֹקָא, מִפְּנֵי שְׁנֵרְמֻז בּוֹ לְמַפְרֵעַ ס'פֶּר"ךְ, כְּלוֹמֵר: שְׂשִׁים רְבּוּא עֲבָדוּ בְּכַרְפֵּךְ בְּמַצְרַיִם. (* אֶצֶל הָאֲשֻׁכְנָזִים לֹא יָדוּעַ יֶרֶק בְּשֵׁם "כַּרְפֵּס", רַק לּוֹקָחִים יֶרֶק שֶׁבִּרְכָּתוֹ "אֲדָמָה", בְּעֵקֶר תַּפּוּחֵי אֲדָמָה). וַיִּזְהַר שֶׁלֹּא יֵאָכֵל כָּל הַכַּרְפֵּס שֶׁיֵּשׁ בַּקְעָרָה אֲלֵא יִשְׁאִיר מִמֶּנּוּ בַּקְעָרָה עַד לְאַחֵר בְּרֶכַת הַמוּצִיא, שֶׁצָּרִיךְ שִׁיְהִיָּה סוּד הַקְעָרָה שָׁלֵם עַד לְאַחֵר אֲכִילַת מִצָּה וּמְרוֹר (קצא-יג). וְאֵין אֲכִילַת כַּרְפֵּס צָרִיכָה הַסְּבָה (קצא-יד).

יח

יג. יִקַּח הַמִּצָּה הָאֲמֻצָּעִית וַיִּבְצַעְנָהּ לְשֵׁתִים, וַיִּתֵּן חֲצִיָּהּ לְאַחֵר הַמַּסְבִּים לְשִׁמְרָה לְאַפִּיקוֹמָן, וְנוֹתְנִים אוֹתָהּ תַּחַת הַמֶּפֶה, וְחֲצִיָּהּ הַשְּׁנִי יֵשִׁים בֵּין הַשְּׁלֵמוֹת. וְטַעַם שְׁנוֹתָנִים אוֹתָהּ תַּחַת הַמֶּפֶה, זָכַר לְ"מִשְׁאֲרֹתָם צָרַת בְּשִׁמְלָתָם". וּפְרוּסִים הַמִּצָּה קִדְּם הַהֲגָדָה, כְּדִי שִׁיאֻמַּר "הָא לַחֲמָא עֲנִיא" עַל מִצָּה פְּרוּסָה, כְּדֶרֶכּוֹ שֶׁל עֲנִי בְּפְרוּסָה (קצא-טז). וְטַעַם שְׁבוּצָעִים הָאֲמֻצָּעִית, כִּי בְּרֶכַת "אֲכִילַת מִצָּה" הִיא עָלֶיהָ, וּבְרֶכַת "הַמוּצִיא" שֶׁמִּבְרֹךְ תַּחֲלָה הִיא עַל הָעֲלִינָה הַמִּנְחַת לִפְנָיו. וְטַעַם שֶׁמִּשְׁאִירִים אֶת חֲצִיָּהּ הַשְּׁנִי לְאַפִּיקוֹמָן, כְּדִי שֶׁשְׁתֵּי אֲכִילוֹת שְׂאוּכָל לְשֵׁם מִצָּה יִהְיוּ בְּפְרוּסָה "לֶחֶם עֲנִי", וְאֶת הַחֶלֶק הַגָּדוֹל יוֹתֵר יִנִּיחַ לְאַפִּיקוֹמָן (קצא-טז). וְשֵׁם בְּמִקּוֹר צִנּוּ כֶּמֶה מְנַהֲגִים נָאִים שֶׁנִּהְגּוּ בָּהֶם יִשְׂרָאֵל בְּאַפִּיקוֹמָן כְּלִילָה זֶה.

מגיד

יט. שׁוֹתָה כּוֹס שְׁנִיָּה וְאֵין מִבְּרֹךְ עָלֶיהָ לֹא בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה וְלֹא בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה, שְׂאֵין מְבָרְכִים "בוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" כִּי אִם עַל כּוֹס שֶׁל קִדּוּשׁ וְעַל כּוֹס שְׂאֲחֵרֵי בְּרֶכַת-הַמּוֹזֵן, וְאֵין מְבָרְכִים בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה "עַל הַגֶּפֶן" כִּי אִם אַחֵר כּוֹס רְבִיעִית, וְכֵן מְנַהֵג קְהֵלוֹת הַסְּפָרָדִים. וְהַמְנַהֵג בְּקֵהלוֹת הָאֲשֻׁכְנָזִים לְכַרֵּךְ בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה עַל כָּל כּוֹס וְכוֹס, שֶׁכָּל כּוֹס הִיא מִצָּה בְּפְנֵי עֲצָמָה, אֲבָל בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה אֵין מְבָרְכִים אֲלֵא אַחֲרֵי הָאַחֲרוֹנָה בְּלֶכֶד (קצא-כח).

רחצה

כא. אע"פ שנטל ידיו בטבול ראשון, חוזר ונוטל ידיו שנית ומברך "על גטילת ידים" לצורך סעודה, מפני שהסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה. ואין לבטל שלא להסיח דעתו, כדי שלא לבטל תקנת חכמים שהתקינו לטל ידיו פעמים בליל פסח. ואם לא הסיח דעתו יטלים שנית בלא ברכה (קצא-כו).

מוציא מצה

כב. יקח המצות בסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלמות, ויאחזם בידי (העליונה והתחתונה ללחם משנה, והפרוסה ללחם-עני) ויברך המוציא, ויניח התחתונה במקומה, ובעודו אויז העליונה והפרוסה יברך "על אכילת מצה". ואחר כך יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה, משתייהן יחד, מכל אחת שעור פזית, ויטבלם במלח ויאכלם בהסבה ביחד, פזית מכל אחת. ואם אינו יכול לאכל כשני זיתים ביחד יאכל של המוציא תחלה (הינו מהעליונה) ואח"כ יאכל מהשניה (קצא-כז). ורצוי לאכל לפחות פזית אחד בפעם אחת. ואם אי אפשר לו, יאכלנו בדרכו, ובלבד ^{אחרי התורה} שדא יפסיק כדי אכילת פרס, הינו ארבע דקות, ובדיעבד אם לא אכל אלא פזית אחד בלבד יצא (קצא-כט).

כג. יבון לקיים מצות אכילת מצה בליל ט"ו בניסן כפי שנצטוונו בתורה: "כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (קצא-כח).

כד. יוצא אדם במצה שרויה, והוא שלא נמוחה, אבל אם בשלה אינו יוצא בה. ולכן זקן או חולה וכן כל מי שקשה לו לאכל המצה יבשה, מתר לשרותה כמות שהיא שלמה במים קרים עד שתתרפף קצת, אבל משקין או מרק שיש בהם טעם, מבטלים טעם המצה ואין יוצא ידי חובה (קצא-לא).

כה. לכתחלה זמן אכילת מצה (וגם מרור) הוא עד חצות לילה. ואם נתעכב עד אחרי חצות חייב באכילתם אף לא יברך עליהם ברפת אכילת מצה ומרור (קצא-לב).

כו. אם רגיל במצות שמורות גדולות ועבות (כאלה הנהוגות בין הספרדים בירושלים), שכל אחת מהן מכילה שעורי כזית כפי הצריך לכל אחד מהמשתתפים בסדר, פשוט שבוצע כמבאר לעיל בסעיף כב. אך בזמננו שאופים מצות שמורות דקות, אין כל אפשרות שכל המשתתפים יצאו ידי חובה באותן שלש המנחות בקערה, ואף העורך עצמו אינו יכול לצאת בהן ידי חובתו, ואין להניח יותר משלש מצות בקערת הסדר קדם ההגדה. לכן, יכין העורך כמות מצות שמורות ככל הצריך לכל המשתתפים. שלש מהן ינית בקערת הסדר, וכאשר יברך "המוציא" ו"על אכילת מצה" יתן לכל אחד מהמשתתפים חתיכה מהמצות שברך עליהם בצרוף שני שעורי כזית מחבילת המצות המנחת לידו. וכן יעשה גם ב"כורך" וב"אפיקומן" (שיעור כזית עשרים ושמונה גרם, וכל מצה של זמננו שוקלת קצת יותר משיעור זה קצא-לג).

מרור

כט. אח"כ יקח מרור וישקענו בלו בחרסת, ולא ישהנו בתוכו שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער החרסת מעליו. ויברך "על אכילת מרור" ויאכלנו בלא הסבה, שהוא זכר לעבדות. וכל דיני המרור והחרסת בארנו לעיל בפרק פז (קצא-לז).

כורך

ל. אחר כך נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור (כזית מצה וכזית מרור), וטובלם בחרסת ואומר: "זכר למקדש" וכו' ואוכלם ביחד בהסבה (קצא-לח). יוצאי ארצות טורקיה והבלקאן נוהגים לכרך יחד עם ה"כורך" גם פרפס וטעות היא בידם וראוי לבטל מנהג זה, כי החיוב לדעת הלל הוא: פסח, מצה ומרור, ועתה בזמננו, זכר למקדש, מצה ומרור, והם החיוב, ותערבת של כל דבר אחר מבטל טעם מצה ומרור (קצא-לט).

צפון

לג. לאחר גמר הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה, כזית כל אחד, זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע (ויש מחמירים לאכל שני שעורי כזית: אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה). וגם נשים חייבות בזה כשם שחייבות בכל מצוות לילה זה (קצא-מד). ויאכלנו בהסבה (קצא-מה). ואינו טועם אתריו כלום, כדי שישאר טעם המצה בפיו (קצא-מד). ומן הראוי להמנע גם משתייה, פרט לכוס ברכת המזון וההלל, אבל מים מתר שאין בהם שום טעם. ויש מתירין שתית קפה, ויש לסמוך עליהם לצרף גדול בלבד, אבל עשון אין להתיר בלילה הראשון (קצא-מח).

הלל

לז. כוס רביעית מתחיל בפסוקי שפך חמתך, לא לנו, וגומר עליה את ההלל, במסדר במחזורים (קצא-נד). ואף הספרדים שעונים אמן אחר ברכת עצמם אתרי קריאת ההלל, בערב זה לא יענו אמן (קצא-נה). ויזהר לסיים ההלל קדם חצות, רוצה לומר עם ברכתו שמברך לאתריה יהיה לכתחלה קדם חצות (קצא-נו). ושונה בהסבה בלא ברכה, וקהלות אשכנז מברכים "בורא פרי הגפן". ומברכים אתריה "על הגפן" ברכה אחרונה (קצא-נז).

מושגי יסוד-

מצות עשה - מצות לא תעשה (מצות עשה מן התורה)

'מצוות עשה' הן מצוות שהצטוינו לקימן - כגון תפילין או צדקה.

'מצוות לא תעשה' הן מעשים שאסור לעשותם - כגון חלול שבת או מסירת עדות שקר.

מצוה שהזמן גרמא - מצוה שאין הזמן גרמא - מצוה שקיומה תלוי בזמן מסוים בלבד ואין צורך לקימה בזמן אחר. כלומר - מצוה שהזמן גורם לחיוב קיומה. לדגמה: שופר - סכה.

דאורייתא - דרבנן תר"ג מצוות הכתובות בתורה נקראות 'מצוות דאורייתא' (מהתורה). במהלך הדורות הוסיפו חז"ל עוד מצוות - וכן גזרי גזרות ותקנות - המכנות 'מצוות דרבנן' (של חכמים). חובה עלינו לקיים באותה מדה את המצוות מדאורייתא ואת המצוות מדרבנן. במקרה של ספק הלכתי - כאשר מדבר באסור דאורייתא נוטים להחמיר - וכאשר האסור הוא מדרבנן נוטים להקל (בדרך כלל).

מנהג - דבר שקהל במקום מסוים קבלה על עצמה לקיים או שלא לקיים - והתקבל במשך הדורות אף על פי שאינו חובה מצד הדין. לדגמה: בפסח נהגו יהודי קהלות אשכנז שלא לאכל קטניות.

גזרת חכמים - דבר שאסרו חכמים כדי למנוע מאדם לעבר עברה מהתורה.

לדגמה: חכמים אסרו לטל לילב בשבת - שמה יוציא אותו בטעות לרשות הרבים.

פזית - חצי זית מדת נפח: 'פזית' הוא שעור אכילה שנוגע לדינים רבים.

בדברים מדאורייתא - הכמות היא נפח של 27 גרם. בדברים מדרבנן - הכמות היא נפח של 19 גרם. ומכיון שבשעת האכילה נשאר חלק מן המאכל בין השנים - יש להוסיף לשעור 'פזית' עוד 3 סמ"ק כדי לנדא שאכן נאכל שעור שלם של 'פזית'.

בין השמשות - הזמן שבין 'שקיעת החמה' ליציאת הכוכבים'.

סיווג דינים לפי מדרג הלכתי-

מתר (מתירים) - מעשה או כל דבר אחר שלא חל עליו שום אסור.

אסור (אסור - אסורין) - 'אסור' הוא שם כללי לכל דבר שנגאסר מהתורה או על ידי חכמים.

לצאת ידי חובה (יצא ידי חובה - לא יצא ידי חובה) - קיים המצוה כנדרש.

פשוט (פשוטה - פשוטות) - חפץ שאפשר לקיים בעזרתו מצוה - או דבר מאכל שמותר לאכלו.

פסול (פסולה - פוסל) - חפץ שאי אפשר לקיים בו מצוה משום שאינו מתאים לדרישות ההלכה.

לדגמה: גזר רגיל פסול לכתיבת מזוזה משום שעל פי ההלכה מזוזה חייבת להכתב על קלף עשוי מעור של בהמה טהורה.

בדיעבד - לכתחלה מלה בארמית שתרגומה הוא: 'אם עשה'. בדרך כלל מופיע בטוי זה כאשר נעשה דבר שלא כפי דרישות ההלכה המקוריות - ואז מורה לנו ההלכה מה עלינו לעשות כעת. מלה זו מנגזרת למלה 'לכתחלה' - כיצד ראוי היה לנהג.

לדגמה: לכתחלה - יש להקים סכה בצורה כזאת שהסכך לא יתמוך על ידי חפצים המקבילים טמאה. בדיעבד - אם כבר הוקמה סכה והסכך שעליה נתמוך על ידי חפצים המקבילים טמאה - אפשר לשבת בסכה זו ולקיים את המצוה ואף לברך.

הדור מצוה / הרי זה משובח - קיים המצוה בצורה משבחת.

לדגמה: הדלקת נרות חנכה בשמן זית עדיפה על פני הדלקה בנרות רגילים.

מושגי תוכן

י"ג מידות - הדרכים שבהן נוהג הקב"ה בהנהגת העולם - נאמרו למשה בסיני לאחר חטא העגל - ומשמשות כתפילה בעת צרה.

קדיש - תפילה הנאמרת בארמית ובמניין בלבד - שעניינה שבח ובקשה להתגדלות והתקדשות שמו של הקב"ה - והתגלות מלכותו בעולם. השומעים משתתפים ועונים 'אמן' ו'יהא שמיא רבה' (יהא שמו גדול). יש כמה סוגים של קדיש והוא נאמר בהתאם בהזדמנויות שונות. ראו גם ערכים 'מניין' - 'אמן'.

סליחות - פיוטים ותפילות הנאמרים בחודש אלול - ותוכנם בקשת סליחה ומחילה מקב"ה על חטאים ועוונות. ראו גם ערך 'אלול'.

תפילת מלכויות - זיכרונות ושופרות - הרחבה של תפילת מוסף של ראש השנה ויום הכיפורים - הכוללת בתוכה שלוש חטיבות: מלכויות - ברכה ופסוקים העוסקים בכך שה' הוא מלך העולם ומנהיגו; זיכרונות - ברכה ופסוקים העוסקים בכך שה' דן את העולם ומשגיח עליו; שופרות - ברכה ופסוקים העוסקים בבקשה לשמוע שופר של גאולה. ראו ערכים 'ראש השנה' - 'תפילת מוסף' - 'יום הכיפורים' - 'שופר'.

'דבר המקבל טומאה' / 'דבר שאינו מקבל טומאה' - דבר טמא יכול להעביר טומאה לדבר שאינו טמא - אבל לא כל דבר מקבל טומאה. דברים המקבלים טומאה הם: בני אדם - כלים - אוכל ומשקאות. פירות וירקות מקבלים טומאה רק אחרי שנתלשו מהקרקע ונרטבו ממשקה.

ברכת 'שהחיינו' - ברכה הנאמרת על דבר חדש או מחודש: על פרי הנאכל בפעם הראשונה בעונה - על בגד חדש - או על מצווה נדירה יחסית. כמו כן הברכה נאמרת בכניסתם של המועדים מהתורה: ראש השנה - יום הכיפורים ושלושת הרגלים. ברכה זו מכונה גם 'ברכת הזמן'. ראו גם ערך 'שלושת הרגלים'.

מוקצה - דבר שאסור לטלטל בשבת מכמה סיבות אפשריות: כלי ששימושו הוא למלאכה האסורה בשבת; דבר שאינו ראוי לשימוש - ועוד.

כלי שמלאכתו לאיסור - אחד מסוגי המוקצה שנאסר בטלטול בשבת - מכיוון שהוא משמש למלאכה האסורה בשבת - למשל: מספריים.

מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך שימוש מותר (**טלטול לצורך גופו**) למשל לפתוח במספריים אריזה של אוכל - או אם צריכים להשתמש במקום שעליו הוא מונח (**טלטול לצורך מקומו**).

'מוקצה מחמת חסרון כיס' - אחד מסוגי המוקצה - כלי המיועד לשימוש מיוחד - ומקפידים שלא לעשות בו שימוש למלאכה אחרת כדי שלא ייפגם - למשל: סכין שחיטה - או כלים העומדים למכירה ואין להשתמש בהם.

בסיס לדבר האסור - אחד מסוגי ה'מוקצה' האסורים בטלטול. כאשר חפץ אחר המוגדר 'מוקצה' מונח על דבר אחר (כגון מעות על צלחת) - הופך גם הבסיס למוקצה בעצמו.

תוספת שבת - תוספת מחול על הקודש לפני השבת ביום שישי - סמוך לשקיעת החמה - ובמוצאי השבת - לאחר צאת הכוכבים. בזמן זה אנו מקבלים על עצמנו שלא לעשות מלאכות האסורות בשבת - כדי להוסיף על הקודש ולהרחיק את כניסת שבת ויציאתה.

'על הניסים' -תפילה שמוסיפים בחנוכה ובפורים בתפילת שמונה-עשרה ובברכת המזון - ובה מודים לקב"ה על הניסים שעשה לנו

הסבה - תנוחה של חצי שכיבה והישענות על צד שמאל - שהייתה מקובלת בסעודות עשירים. חכמים תיקנו שבליל הסדר יש לשבת בהסבה כדי לבטא את היותנו בני חורין.

ארבע כוסות -בליל הסדר תיקנו חז"ל שיש לשתות ארבע כוסות של יין: בקידוש - בסוף חלק ה'מגיד' - בברכת המזון - ולאחר אמירת ההלל בסוף ההגדה.

'כורך' - אחד מחמישה-עשר סימני ליל הסדר. בליל הסדר כורכים את המצה עם המרור - זכר למנהגו של הלל הזקן בזמן בית המקדש לכרוך יחד את המצה - המרור וקורבן הפסח. כיום הכריכה בהנחת המרור בין שני שברי מצה. ראו גם ערכים 'ליל הסדר' - 'מצה' - 'סימני הסדר'.

